

Brevväxling mellan Bodil och Cecilia våren 2022

Förord

I arbetet med boken Äldres lärande – utblickar och insikter vaknade ett intresse för att kanske göra något mer tillsammans. Efter ett tag kom vi på att en brevväxling kunde vara ett sätt att lära känna varandra bättre och utveckla nya tankar. Brevväxlingen kom igång våren 2022 via e-post och pågick under en intensiv period några månader. Brevven trängde sig in mellan allt annat som skulle göras och tog plats i våra liv. Det var lite förvånande men samtidigt en härlig känsla av att slukas upp i något och att ha hittat någon sparringpartner som var tillräckligt lik en själv för att man skulle förstå varandra men tillräckligt olik för att vi skulle bidra med andra perspektiv på det vi samtalade om i breven.

Ganska tidigt bestämde vi att vi skulle skriva tjugo brev var. När vi var färdiga var vi så förtjusta i vår brevväxling att vi bestämde oss att dela den med andra i en podd där vi läser upp breven. I det närmaste ordagrant men med en och annan avvikelser eftersom vi i studion stod öga mot öga för att få den rätta närvaron och som en följd av det improviserade lite här och var.

Hoppas du kan känna att det här har varit en enda stor glädje för oss. Brevväxlingen blev ett så speciellt sätt att mötas. Får du rentav lust att hitta en brevvän och göra något liknande?

Nu först: välkommen in i vår brevväxling!

Bodil och Cecilia

Cecilia brev 1

Till Bodil Jönsson

När vi hade kontakt kring boken Äldres lärande, pratade vi om att göra något mer. Det kanske är dags nu?

För några dagar sedan kom jag hem från sjukhuset där jag var inlagd för akut njursvikt. Men det gick bra och jag fick högklassig vård hela vägen. Nu känns det nästan som vanligt igen, trots att jag bara för några stackars timmar sedan mådde pyton och hann jag instruera min man om några saker att tänka på när jag dött. Inga större saker, bara lite praktikaliteter. Men eftersom jag återuppstod blev det inget av de planerna. Nu är jag istället så där ödmjuk inför livet som man kan bli när man varit riktigt dålig. Och det väcker en massa frågor hos mig. Vad är det som är riktigt viktigt? Hur ska jag leva mitt liv? Vad ska jag ändra på? Och det första svaret som dyker upp, är dessa listor som jag har läst där äldre personer ger livsråd till kommande generationer:

1. Var snäll mot alla!
2. Ät hälsosamt!
3. Ägna tid åt nära och kära!
4. Använd finporlinet.
5. Och så vidare ...

Djupt i mitt hjärta vet jag att de har rätt. Däremot vet jag att jag tidigare, och förmodligen även nu, kommer att falla in i en vardaglig lunk där jag glömmer de här visdomsorden. Jag kommer att reta mig på folk, äta onyttigt och ägna tid åt oviktiga saker. Varför lär jag mig inte från all den visdom som finns? Jag är inte helt olärbar, men det är som om vissa saker man lär sig fastnar i hjärnan och når inte ända ut i kroppen. Är det så här för dig också eller fungerar du på ett annat sätt?

Med vänliga hälsningar

Cecilia

Jönköping den 10 mars 2022

Bodil brev 1

Cecilia,

Tack för att du delar med dig! Självt har jag bara varit med om en liknande upplevelse. Det var strax innan vår dotter nummer två föddes och det akut blev så svårt för mig att jag bad min man lova att säkert ta väl hand om vår förstfödda ...

Sådant glömmet man ju efteråt, och jag är osäker på om jag överhuvudtaget tänkt på det igen förrän ditt brev väckte minnet till liv. Du undrar nu varför du inte känner dig säker på att du utifrån din nyvunna klarsyn lärt dig att bättre ta vara på livets kärna på ett sätt som får dig att styra om hela din tillvaro. Du är otålig. Och du undrar hur jag gjort och gör.

Ja, du, precis som du har jag förstås resonerat mycket med mig själv om det här genom åren. Fast numera tror jag inte att det främst är intellektuella funderingar som fått mig att vartefter bli mer noga med mål och mening. I stället känns det som om vägen mot detta allt mer avklarnade är något som jag fått som en gåva vartefter som åren gått. Ja, som om Lars Tornstams teori om gerotranscendens inte bara hör hemma i idévärlden utan faktiskt utövat och utövar sin verkan i praktiken. På mig!

Jag tror alltså på alla dem som gett de livsråd du listar. Men vill och vågar du lita på att det här kan komma liksom av sig självt också till dig?

Ditt brev gav mig en sådan lust att hoppa till nästa tankespår (och nästa). Men kanske förtjänar det här påbörjade att bollas en vända till?

Allt gott

Bodil

Dalby den 14 mars 2022

Cecilia brev 2

Tack Bodil,

du sätter fingret på något mycket viktigt när du frågar om jag vill och vågar låta insikter och förändringar *komma liksom av sig självt*. Jag vill bejaka det, det låter zen:skt. Men det väcker en inre spänning mellan den halva som lutherskt vill arbeta och förtjäna varje vinst eller framsteg, och den andra halvan som jublar eftersom det innebär en betydande energibesparing och ger utrymme för att med gott samvete slappna av och njuta på färden. Med din fråga antyder du en enkel men grundläggande insikt – vi kan inte lära oss allt på en gång, inte ens om vi vill. Lärande tar tid, för att travestera en klok person som sa att tankar tar tid. Livslångt lärande innebär inte bara att vi kan eller bör engagera oss i lärande hela livet – det innebär också att vi kommer att lära oss saker oavsett om vi vill eller inte, eftersom att leva innebär att lära.

Men direkt som den bekväma sidan av mig vill slå sig till ro och vänta in det lärande som komma skall, så knackar den oroliga sidan inom mig på dörren och påminner om att det inte var grisen som byggde ett hus av halm som klarade sig när vargen kom. I teorin om gerotranscendens lyfts det positiva åldrandet fram. Det handlar om att individen lär känna sig själv bättre och får en ökad känsla för sammanhang och mening.

Ett annat sätt att förstå åldrande kommer från James Hillmans bok *The force of character*, som menar att individens karaktär framträder med åren. Vi blir allt mer unika ju längre vi får leva, sägs det. Det är som om karaktären får kliva fram och ta plats. *Karaktären* verkar fungera som ett ogräs som växer fram, och som antingen kan ses som en självklar del i naturen, eller så ska ogräset tuktas för att skapa en fin trädgård som andra kan beundra. Oavsett hur mycket vi försöker hålla oss inom ramen och bli beundrade, kommer sedan ett stadium då vi inte längre bryr oss om att bli beundrade, då karaktären spränger fram som en maskros genom asfalten. Då står vi där, och undrar om vi ska acceptera den krackelerade ytan, eller om vi ska försöka rycka upp maskrosen med rötterna så att vi inte ska besväras av det här ostyriga och egensinniga som tränger fram. Med erfarenhet från min egen trädgård vet jag att ogräset alltid segrar. I slutändan. Och så kanske det är med karaktären också, vi blir alltid de vi är menade att bli, oavsett hur mycket vi än försöker att tygla det här under levnadsbanan. Med detta resonemang är jag tillbaka där vi startade, att jag ska luta mig tillbaka och låta förändringen komma liksom av sig själv. Det finns liksom inget annat alternativ.

Samtidig tror jag att utbildning och bildning handlar om att växa fram i samspel med andra, och då kan inte den där otyglade maskrosen få stå modell. Jag kanske måste sätta mig i situationer där jag måste samspela med andra, för att delvis tygla min framväxande karaktär. Sammanhanget gör något med oss och därför kan det vara värt att stanna upp och tänka till. Och då uppstår frågan – vilka sammanhang vill vi befinna oss i?

Hjärtliga hälsningar

Cecilia

Bodil brev 2

Vet du, Cecilia,

Nu utmanar du mig på riktigt, och det gillar jag. Förstås! Så fortsatt gärna med det.

Denna gång skjuter du prick på inte bara *en* utan hela *tre* av mina käpphästar. Jag tror därför att det här blir ett långt svar om a) lärandet fram- och baklänges och b) åldrandet och karaktärsutmejslingen. Jag vill gärna resonera kring a och b var för sig. Men först:

Vi har nog mycket gemensamt, du och jag, både i våra tankesätt och i våra personligheter. Jag känner bara alltför väl igen mig själv i de utmaningar du nu serverar mig. Jag umgås ju med dessa dagligen och stundligen inuti mig själv. Trots att jag är 28 år äldre än du (jo, jag kollade på birthday.se!), så har fighten mellan de inre motsättningarna ännu inte resulterat i någon segrare. Men kontrahenterna har blivit tydligare, och jag har blivit bättre på att acceptera (och ibland t o m tycka om!) att jag måste dras med denna Janus-profil som så ofta tvingar mig att se åt båda hållen.

Visst pläderade jag i mitt förra brev för att mycket kommer med åren och att man därför inte enkelt kan ta någon genväg till visdom. Ja, jag *vet* att det är så, inte bara utifrån det forskningsmässigt baserade utan också utifrån mitt eget åldrande. Men tro inte att jag därför kunnat eller ens velat lägga av att vara ivrig som en liten terrier när jag fått upp ett tankespar. Tro inte att jag slutat vara otålig. Inte kan ett tankespar få vila till nästa år eller nästa eller åtminstone till i morgon bara för att jag ”vet” att det alltför ivriga sällan lönar sig. Till mitt försvar kan jag hävda att det genast-fokuserade aldrig är helt förspillt: dels lättar det på trycket genom att ge utlopp för aktören i mig, dels bereder det på sitt sätt ofta vägen för sådana lösningar som liksom dyker upp av sig själv långt senare. Som Pasteur-citatet säger: ”Chance favours the prepared mind.”

Om lärandet fram- och baklänges. Du skriver: ”Livslångt lärande innebär inte bara att vi kan/bör engagera oss i lärande hela livet, utan att vi kommer att göra det oavsett om vi vill eller inte, eftersom att leva innebär att lära.” Absolut – så *är* det. Rakt upp och ner. Men man får därför inte missa att lärandet med tiden får en annan karaktär – blir mer inriktat på helheter, mer på mål och mening, mer känslointegrerat. Och att det kommande lärandet inte bara är ett *resultat* av det nuvarande utan också en *påverkansfaktor* av det nuvarande.

Som den tidsfilosof jag är vill jag passa på att peka på *framtidens betydelse för nuet*. De egenskaper som *kommer till en* om ett tag och som man *behöver* först om ett tag är faktiskt med och påverkar ens åldrande också i förskott (jämför Mihail Nadins fantastiska treordskombination ”aging anticipates age”! Det är förresten också han som sagt ”The end is where we start from!”). Jag skrev ju lite om detta i vår bok ”Äldres lärande” (Natur och Kultur, 2022), och jag vet att du som redaktör för den boken redan läst det. Men vi har egentligen inte samtalat om det, så här Cecilia-versus-Bodil. Låt oss göra det – jag tror vi har goda förutsättningar att tillsammans utveckla nya insikter på området att ens nuvarande lärande inte bara är en förutsättning för det kommande utan att det framtida lärandet redan i förskott påverkar det nuvarande.

Vi är ovana vid den sortens tänkande – detta trots att skeenden utifrån anticipationens omvända förtecken finns runt omkring oss hela tiden. Katten får sin vinterpäls redan mot slutet av sommaren, fostret utvecklar sina andningsorgan redan i livmodern. Knopparna till magnolians vårblommor kring första maj bildades redan året före. Ibland vet vi inte om våra associationer styrs framifrån eller bakifrån. När jag i går tyckte att det (med Moa Martinsons ord) ”bläste

blåsippsvind över slänten” fick jag under alla omständigheter en direkt föraning om att nu är det dags att börja leta efter blåsippor.

Cecilia, jag är uppriktigt nyfiken på hur du tänker kring lärande och anticipation.

Nu något om hur karaktären mejslas ut medan vi åldras. Vi föds olika, får olika förutsättningar, gör olika val och lever år efter år olika liv. Så klart att vi som gamla är mer *olika* än vi någonsin varit tidigare och att vi – om vi får leva fullgångna liv – till sist dör var och en av som en *karikatyr av det egna jaget*.

Jag inspirerades av Michel Foucault när jag läste hans ”The hermeneutics of the subject” för cirka tio år sedan. I den ger han oss sin läsning av klassikerna och påvisar hur de inte bara tänkte i termer av *gnothi seauton*, ”känn dig själv” utan i själva verket såg detta som underordnat *epimeleia heauton*, ”the care of/for oneself”. Annorlunda uttryckt: imperativet ”känn dig själv” förutsätter uppbackningen av ”ta hand om dig”. *Vilka självinsikter vi gör beror på vilka former av egenvårdande vi tar till*. Varje ny självinsikt måste ju tas om hand och vårdas för att leda till något. Och varje omhändertagande leder i sin tur till att nya insikter dyker upp.

På s 108 i den Foucaultutgåva jag läste står det att det egentligen inte är förrän du blir gammal som du kan utöva *the care of the self* fullt ut och få dess belöning: **den som ligger i att jaget**

återvänder till sig själv. Ålderdomen blir därmed inte längre det godtyckliga slutet på livet utan utgör snarare dess brännpunkt. Man skall med andra ord leva *för att* bli gammal.

Cecilia, detta tycker jag i allra högsta grad berör det du värjer dig emot (att låta dina ”ogräs” bara ta över). Genom de människor du omger dig med, genom deras och alla dina egna insatser för att ta hand om dig själv (reflektera, analysera, värdera, känna efter) påverkar du förstås processen.

Och jag säger: att leva *för att* bli gammal, att ha målet att försöka nå fram till ens egen brännpunkt, är så avlägset som någonting kan vara från synen på ålderdomen som enbart ett successivt sönderfall och en slutlig förnedring.

Allt gott

Bodil

Dalby den 22 mars 2022

Cecilia brev 3

Kära Bodil

Att läsa varje kapitel som redaktör för boken *Äldres lärande* var en förmån med tanke på all den samlade kunskap och erfarenhet som finns hos varje författare. Texterna är tankar som har kondenserats till bokstäver och meningar, till redogörelser och konklusioner. Jag älskar böcker, att hålla dem i handen, bläddra i dem, att läsa förstås om innehållet tilltalar mig. Boken är en partner i mitt lärande. Däremot är det en relativt passiv partner, och därför är det så kul att få brevväxla med dig och interaktivt utforska det gemensamma intresset för äldres lärande. Det här genererar nya tankar och insikter. Ordet generera är släkt med ordet generation, och du påpekar att det är 28 år mellan oss. Vi kommer alltså från olika åldersgenerationer.

Ända sedan jag var liten har jag tyckt om att umgås med äldre personer, just för att de har så mycket livsvisdom. Däremot känner jag att jag måste förhålla mig till det faktum att du är 40-talist, mina föräldrars generation. När min mamma och jag pratar händer det ofta att jag använder förklaringsmodellen: ”Ja, men det är ju för att du är 40-talist”. Med det vill jag peka på ett mönster som jag upplever är kopplat till en grupp av personer i liknande ålder och som har formats i delvis liknande sammanhang. Men jag vill också driva lite med den generationen och särskilja mig från föräldragenerationen genom att säga att vi är olika. Med 40-talister menar jag kortfattat den generation som på något sätt har utgjort normen och drivit stora samhällsförändringar under 1900-talet, och som ser sig själva som pricken över i:et, grädden på moset, crème de la crème. När jag skriver det här slår det mig att jag kanske har en tydligare bild över 40-talisterna än min egen generation 70-talisterna. Mina blickar har varit framåt, mot den vuxna världen, och samtidigt innebär det här att det har varit en blick bakåt, mot den generation som har gått före mig. Det här knyter an till din fråga om framtidens betydelse för nuet. Det som händer framåt präglas mycket av det som hänt bakåt. Tiden blir då inte linjär utan sammanflätad i det som sker i varje nu – det som var och det som ska komma blandas i nu-flödet.

Min förståelse av vad det innebär att fortsätta åldras formas av de generationer som gått före mig. Vissa saker omfamnas och bejakas medan annat ses som exempel på sådant som ska undvikas. När jag tänker på det upptäcker jag att det är kvinnorna som står modell för hur jag tänker mig den åldrande personen, och framför allt mamma, mormor och farmor. Kanske för att jag också är kvinna? Men kanske också för att deras män dog tidigare och inte blev lika gamla?

I ett internationellt projekt om relationer mellan generationer skrev jag tillsammans med Ann-Kristin Boström det svenska kapitlet. Där tog vi upp begreppet *generativitet* som är intressant kopplat till sammanhang och tid. Generativitet utgår från förflyttningen av individens intressen från den egna personen till de efterföljande generationerna. Det innebär att människor ägnar sig åt kommande generationers välmående på olika sätt. I Erik Eriksons teori om psykosocial utveckling är generativitet kännetecknande för äldre personer, och motsatsen som lyfts fram är stagnation. En sak som ofta framträder när jag samarbetat med pensionärer kring äldres lärande, är viljan att bidra på olika sätt – en vilja till just generativitet. Trots goda avsikter är detta inte alltid enkelt när det kommer till konkret handling. Det är inte ovanligt att en äldre person vill dela med sig av sina erfarenheter, men möter ointresse från yngre generationer att ta emot och lyssna. Förr i tiden var det så självklart att de yngre skulle lära sig av de äldre. Vad har hänt?

Vänliga hälsningar

Cecilia

Jönköping den 21 mars 2022

Bodil brev 3

Kära Cecilia,

Här kommer ett kort svar så där på direkten, mest för att känna efter hur det känns för både dig och mig om vi ibland svarar med vändande post.

Du skriver: *Texterna är tankar som har kondenserats till bokstäver och meningar, till redogörelser och konklusioner.* Själv markerade jag ofta i mitt arbete på Lunds Tekniska Högskola att ”Programvara är kondenserade tankar”. Ja, programvaran är t o m hårdare kondenserad än det man någonsin gör när man kondenserar en tanke i en text.

Texter kan vara magiska på sitt sätt men programvaran har en annan magi. När den exekveras, dvs när man kör programmet, är det ju som om den uträttar något på alldeles egen hand. Som om den kan ”köra” mina tankar, gång på gång utan att jag är med. I bästa fall till gagn för andra människor. I sämsta fall till ett gigantiskt ogagn.

Vidare: Du skriver: *Min förståelse av vad det innebär att fortsätta åldras formas av de generationer som gått före mig.* Ja, så kan det vara, men de skilda tidsandorna och de olika förutsättningarna kan ha en jättebetydelse. Låt mig berätta: när jag närmade mig mitt pensionsdatum, minns jag hur jag först tänkte: ”jaha, nu är det jag som ska bli gammal. Men jag vet ju inte hur man lär sig bli gammal – det har jag ju aldrig varit förr. Hur gör man?” Och så kom tanken: ”var det kanske så här för mamma när hon blev gammal?” Mamma var död, så jag kunde inte längre fråga henne. I stället började jag läsa på. Visserligen mindes jag mycket från mammas ålderdom (sett från mitt håll, alltså) och en del från generationen dessförinnan, men jag kunde inte få det att stämma på mig i motsvarande ålder. Jag var inte sådan då som mamma var när hon var 67, och jag är inte sådan nu som mamma var när hon var 80.

Jag började sortera – synen, hörseln, värken, rörelseförmågan,

- Vi kommer ju att *se* bättre än våra föräldrar (tänk bara på alla starroperationer som nu utförs standardmässigt. Vi slipper mötas av omvärldens ”det är så det är att bli gammal” när vi ser sämre eftersom linserna börjar grumlas. Vi går i stället självklart till en optiker eller ögonläkare och får en operationstid.
- Vi hör bättre (eftersom hörapparaterna är så mycket bättre)
- Vi har inte ont ständigt (värktablettorna är så mycket bättre, och knä- och höftleder byts på löpande band)
- Och vi rör oss bättre, bl a genom att knäleder och höftleder byts på löpande band.

Ja, förutsättningarna har verkligen ändrats från mammas tid. Många åldersförändringar drabbar oss inte alls. Andra är förskjutna ett eller två decennier framåt. *En fråga att fundera över nu är förstås hur **din** generation, Cecilia under sin kommande ålderdom kommer att skilja sig från min generation.*

Du skriver: *Generativitet betonar det som händer när äldres intressen flyttas från den egna personen till de efterföljande generationerna.* Det lyfte i mitt huvud upp Robert Nybergs bild:

Vilken fasansfull tanke – det skulle bli total stagnation och förfall.

Själv får jag få vara med om det motsatta: mitt nyfödda barnbarnsbarn Inez har en stor och djup inverkan på mig. Känslomässigt och tankemässigt. Och det är banne mig inga små tankar hon lockar fram.

Allt gott

Bodil

Dalby den 21 mars 2022

Bodil

Tidsandor har verkligen betydelse för hur vi förstår världen. När du beskriver vad du undrade över som en del i att förstå sig själv som gammal, så handlar det om syn, hörsel, värk och rörelseförmåga. Att du väljer att prata om just kroppens förändring ser jag som en naturlig koppling utifrån ditt naturvetenskapliga intresse. När vi utbildar oss får vi inte bara med oss kunskap om avgränsade fakta eller förmågor att göra saker, vi får också med oss en världsbild. Den här världsbilden kan se olika ut beroende på vilket ämne vi läser. Dessutom är vi i Sverige ganska fixerade vid arbete och man identifierar sig med sitt yrke i stor utsträckning. När jag i studier av äldres lärande träffar pensionärer är det många som presenterar sig som ”före-detta-någonting”. Som att man bara är en avdankad revisor eller sjuksköterska, inte en intressant person som gått vidare i livet. Där tror jag att din bok *När horisonten flyttar sig* har betytt otroligt mycket för många människor. Du satte verkligen fingret på en stor förändring där människor lever längre och inte har några färdiga bilder av vad det innebar eller vad man ska göra. Inom livslångt lärande har Peter Jarvis lanserat begreppet *disjuncture*, som avser en obalans mellan våra tidigare erfarenheter och en ny situation. Denna obalans är en förutsättning för att ett genomgripande lärande ska kunna ske. Det verkar alltså ha funnits disjuncture mellan senare tids upplevelser av åldrande i relation till hur åldrandet sett ut i tidigare generationer.

Variation och olikheter är bra, eftersom det ger förutsättningar för disjuncture, som i sin tur kan bredda vår referensram. Därför ska jag dela med mig av mina tankar kring det här med att åldras. Först och främst kom mina tankar om att ”jaha, nu är det jag som ska bli gammal” när jag var runt 40. Det var saker som att jag började få rynkor och att vissa klasskamrater som fick barn tidigt började bli mor- och farföräldrar. Då pratade jag inte med andra om dessa tankar, men det gjorde jag däremot när jag och mina jämnåriga passerade 50-strecket. Då slog det mig hur pensioneringen blev det stora samtalsämnet.

Det finns idag en bred repertoar av möjligheter för när och hur man blir pensionär. Man kan ägna sig åt en hobby, man kan bli volontär, man kan lönejobba, man kan umgås med familj och vänner, resa och gå hur många studiecirkel som helst. Dagens pensionärer har öppnat upp ögonen för allt som går att göra även senare i livet. Och även om jag inte kommer att bli exakt som min mamma, eller mormor och farmor, som dessutom var ganska olika som personer, så har de alla gett mig inspiration som jag kan foga samman till min egen helhet. En sak som de alla har bidragit med, är att jag har en positiv bild av att bli gammal. Mormor fortsatte umgås med vänner och roa sig. Farmor jobbade hela tiden. De satte sig inte ner och sa att nu är det slut, trots krämpor och annat. Sedan ska vi inte låtsas som om sjukdom och död inte finns. De spökar hela tiden i bakgrunden men det är ibland tabu att prata om döden. Därför uppskattar jag att några kapitel i vår bok *Äldres lärande* behandlade även denna sida av livet och hur det påverkar vårt lärande. The end is where we start from.

Varma hälsningar

Cecilia

Jönköping den 22 mars 2022

Bodil brev 4

Kära Cecilia,

Vist har du rätt i att det där med att söka strukturer och leta faktorer liksom sitter i ryggraden på mig utifrån min naturvetenskapliga/tekniska skolning – också jag själv kan småle lite åt det. Ändå började allt i en helhet: den att jag *inte* kände igen mitt eget åldrande i min mammas då hon var i samma ålder.

Men det dröjde en månad eller två innan jämnåriga till mig uppmärksammade mig på att jag hade börjat i en mindre viktig ände, när jag hade börjat med skillnaderna i åldersproblem vad gäller syn, hörsel, rörlighet och värk. Det var inte dessa som var deras åldersrädsla. Den handlade i stället om fasan inför att de kanske skulle tappa taget om livet av kognitiva skäl. Att de snart inte skulle kunna hålla samman tillvaron. Att deras nuvarande småglömska skulle ersättas av en storglömska och att det däremellan inte skulle finnas något annat än ångest i ögonblick av klarsyn i dimman.

Deras rädsla var inte ett godtyckligt slag i luften. De flesta av dem hade mött äldre människor med långt gånge demens och kunde ana vilka påfrestningar den sjukdomen ger. Samtidigt hade de flesta av dem för egen del börjat märka hur de allt oftare glömde namn och sifferkoder och allehanda detaljer. *Hur ska det bli, hur ska detta sluta?!* – det var den tysta fråga som ständigt var närvarande men ändå sällan uttalades. Alltför få känner till vad hjärnforskning av idag säger om detaljglömska kontra demens. Att t ex glömma namn är en synnerligen *normal* del i ett *friskt* åldrande som yttrar sig just i detaljglömska. Man blir garanterat sämre med åren på allt det lösryckta (men man kan samtidigt bli bättre på *sammanhang*, både gamla och nya, än man någonsin tidigare varit). Så du behöver alls inte låta en åldersadekvat förändring av minnesfunktionen bli ångestdrivande.

Det är spännande, Cecilia, att du tolkar min lärandefrenesi på äldreområdet i termer av vad en disjunktur, en oförenlighet, kan föra med sig! För det var nämligen precis så det var! Jag *hade* ingen åldersnöja och jag *hade* inte något emot att vara ”gammal”, dvs att vara 67. Men jag fick det inte att stämma. Det var som om själva min varelse var oförenlig med den *bild* jag hade av hur en 67-åring ska vara. Och med det kunde jag ju inte gärna låta mig nöja. Jag känner släktskap med Harry Martinson när han skriver:

”Var finns klartexten,
det är den jag söker.
Den som stämmer
men ändå ger sång? (min kursivering)

Jag är djupt tacksam för att den disjunkturen, den oförenligheten, fanns så att jag fick all denna lust att gräva mig in i området åldrande. Bara tänk: hade jag inte fått den, hade vi ju inte suttit här idag som de ivriga brevskrivare vi är!

Du berättar hur du började fundera kring åldrande långt tidigare, sisådär redan i första-rynk-åldern. Och hur du nu efterhand börjat fästa dig vid hur pensionering blivit till en annan skiljepunkt än den tidigare var. Ja, idag är faktiskt pensionärsperioden sprängfylld av alldeles egna inneboende disjunktioner:

- Det stora flertalet pensionerade är synnerligen aktiva människor – men ändå finns det en föreställning, ibland både hos dem själva och omvärlden att pensionärer ska ”aktiveras”. Hm.
- Många fortsätter att yrkesarbeta. Inte för att de är neurotiska, inte för att de är dåliga på att ”njuta sitt otium”. Utan för att de *trivs* med det, de får och kan göra nytta, de kan bidra och får återkoppling, de behåller kontakten med det arbetsliv som ju numera har en nästan helgonlik status. Och de gillar pulsen!
- Andra skulle inte kunna tänka sig att ens gå i närheten av sitt tidigare jobb, långt mindre att fortsätta jobba. En del av dem har under hela arbetslivet mer eller mindre fått tvinga sig till jobbet. Först nu har de fått chansen att odla sina vid-sidan-om-intressen. Eller ”bara” vara fria. Vilket de kan ha velat länge, länge.
- Också på papperet och innan man tar ställning till pensioneringen för egen del är helpensionering en konstig företeelse. Först ska man vara *jätteglad* över att ha ett heltidsjobb. Sedan ska man över en natt byta skepnad och vara *jätteglad* över att ha ett heltidsickejobb.

Kanske kommer de inbyggda disjunkturen i enhetskonstruktionen ”pensionärliv” att vara borta när du själv närmar dig pensionsåldern. Eller kanske inte borta utan snarare öppet tillåtna. Gruppen pensionärer är och måste få lov att vara minst lika brokig som vad gruppen inuti det ordinarie arbetslivet är. Förresten: när normen framöver blir att det är 4-5 generationer som lever samtidigt, inte som tidigare 3-4: vem är det då som är ”gammal”?

Jag tror att också språkbruket kommer att ändras, så att färre stämplar sig själv (eller stämplas av omvärlden) som pensionärer. Nyss var den ena sjuksköterska, den andra elektriker, den tredje överste och den fjärde spelutvecklare. De identiteterna kan ha grundats under decennier och de har sina högst påtagliga grunder i skillnader både i kompetenser och i vad man faktiskt är bra på att göra. Vad är det för mening med att utplåna dessa och vad finns det egentligen för innebörd i att kalla någon för ”pensionär”?

Allt gott

Bodil

Dalby den 22 mars 2022

Cecilia brev 5

Kära Bodil

Ordet gammal vill jag gärna komma tillbaka till. Det är så intressant hur det kan väcka starka, och ofta negativa, känslor. Men du nämnde en annan sak som jag ännu hellre vill diskutera nu och det är föreställningen, både hos pensionärerna själva och omvärlden, att de ska aktiveras. Det är inte konstigt att idén har slagit rot, eftersom policy på både nationell och global nivå trycker på aktivt åldrande som en viktig samhällsfråga. WHO, EU, vår regering och andra gör satsningar för att främja att äldre personer aktiveras.

Tanken är god. Det är etablerat i forskning att en hög aktivitetsnivå och inflytande över sin livssituation faktiskt kan bidra till att minska vissa sjukdomar och förlänga den tid vi har på jorden. Att delta i utbildning, kurser och lärande är något som många brukar tycka om och det är därför ett bra sätt att aktivera sig. Genom att gå en studiecirkel för att till exempel lära sig att klä om möbler får du inte bara veta hur tyget ska sättas på en stol, utan det innebär också social samvaro, fysiska aktivitet och kognitiv utmaning.

Allt detta är positivt ur ett hälsoperspektiv. På den individuella nivån minskar det lidande. På samhällsnivå minskar det kostnader. Men även om tanken med satsningar på aktivt åldrande är god – det är ju bra om vi mår bra – så kan den samtidigt skapa synsätt att vi bara är värda något om vi försöker motverka åldrandet och hålla oss så aktiva och friska som möjligt. Det blir som att ålder är något negativt som ska motarbetas. Den äldre person som går en kurs i digital teknik gör rätt och den som bara sitter ensam vid sin tv gör fel. Ja, jag kanske överdriver lite men du förstår vad jag menar. Det här betyder inte att satsningar på aktivt åldrande är dåliga, men att vi ska vara medvetna om att det kan bidra till att stärka vissa fördomar om vi inte är vaksamma.

En annan sak som vi ska vara vaksamma på, och som har uppmärksammats i forskning, är att deltagande i utbildning och lärande tenderar att vara klassbundet, alltså till social klass som bygger på utbildningsnivåer. Personer som har en lång utbildning kan och vill delta i kurser och tycker att det är kul, medan personer som har kortare utbildning ofta inte identifierar sig som en person som går kurser och engagerar sig i lärande. De med kortare utbildning kanske inte heller har haft ett arbetsliv där de har fått träna på att lära sig. I våra studier av senioruniversiteten är det vanligt att deltagarna själva har arbetat som till exempel lärare och ledare, och att lära sig nya saker ligger nära deras professionella identitet. Jag har nämnt studiecirkeln och folkbildningen rymmer i sin helhet en stor variation av ingångar till lärande. Där erbjuds allt från mer teoretiska kurser i språk till studiecirkel i matlagning, knivtillverkning och andra praktiska kompetenser. Det största hindret för att delta i lärande senare i livet skulle jag vilja säga är individens uppfattningar om sig själv.

Men hur är det då, kan man verkligen lära gamla hundar att sitta? Ja det kan man faktiskt. För det är ju så att vi lär så länge vi lever.

Marssoliga hälsningar

Cecilia

Jönköping den 25 mars 2022

Bodil brev 5

Kära Cecilia,

Fint att en sådan brevväxling som din och min kan ge oss chansen att ladda om egenskapen ”gammal” så att den inte bara bär på det negativa i åldrandet utan också det positiva. Det negativa är ju så väletablerat i vår samtid så det behöver jag inte ens kommentera. Det positiva å andra sidan är så undanskymt att man nästan får ta sats för att alls lyfta fram det. Ja, det är nästan som vore det en förbjuden tanke. Själv har jag ändå försökt mig på det konststycket en längre tid. Och jag försöker fortfarande, för jag vet ju att det gör stor skillnad vart man riktar sin inre sökare på jakt när man är på jakt efter vart den egna utvecklingen bär.

Ändå är det inte som om jag bara ropar i öknen. Många gånger har jag fått uppleva hur jämnåriga liksom slagit om, kommit ur sin självömkan och ljusnat utifrån något i mina böcker eller föreläsningar eller intervjuer eller något annat sammanhang. De har spontant känt igen sig i de positiva perspektiv jag skissat. Och det har inte blivit som om jag bara berättat sagor eller slätat över våra tillkortakommanden som äldre. Tvärtom – de har lite nymornat repat mod och kommit med egna exempel i samma riktning. Vilket ju är det säkraste exemplet på att något fastnat och burit vidare.

Men jag är en otålig typ och det här är ett så oerhört tungt lass att vända. *Föreställningen* om äldrelälandet som något fasansfullt har en nästan paradigmatisksk status i vår tidsanda och några rader i en bok eller ett kort samtal i en positiv riktning är som en droppe i havet. Fast just nu tillåter jag mig ändå att sporras av vår tvåsamhet!

Några ytterligare ord om det där med aktiveringens baksidor. Det är som om omvärlden till varje pris vill *motverka* att man som gammal utövar en av de allra viktigaste uppgifterna man har: att betänka sitt liv. Gamla traumor, oförrätter och misslyckanden dyker upp i nygammal skepnad. Tillsammans med andra likaså gamla lyckorus och framgångar pockar de på att äntligen bli inlemmade i det egna livsmönstret.

Att prioritera sådana mål- och meningssammanhang är inte bara viktigt för ”the care of the self”. Det är oemotståndligt. Det är snudd på övergrepp att då – när man håller på med det kanske allra viktigaste, faller en tår och helst av allt skulle vilja få till stånd ett existentiellt samtal med någon annan – bemötas med ”men inte ska du sitta och fundera på sånt gammalt. Ska du inte ha en

kopp kaffe?!” Visst, det bottnar ”bara” i oförstånd hos en omvärld som inte själv upplevt detta inre meningstryck och som ofta inte ens hört talas om det. Men ska det verkligen få vara så i en god äldre”omsorg”?

Undrar

Bodil

Dalby den 25 mars 2022

Cecilia brev 6

Nämen Bodil, nu blev jag lite förälskad i dig. Vilken mission du beskriver, att tillsammans utforska gammelhet som något positivt, och kanske till och med som en förändringskraft. Det är ju populärt med förändring och innovation på många håll i samhället, och jag tror att vi är redo för en innovation vad gäller synen på människans roll i samhället och synen på oss själva. Nationalekonomins policyspråk, där individen bara ses som resurs för samhällets utveckling, bör utmanas. I ett human resource-vokabulär blir vi huvudsakligen arbetskraft, och när vi inte fungerar som det så är vi en förbrukad eller oanvändbar resurs. Med tanke på att den kommande automationen förväntas förändra så mycket i vår vardag, är det läge att diskutera en ny samhällsstruktur där arbete inte förbrukar dygnets bästa timmar och vi kommer att få tid att göra annat.

En förändring som innebär att vi ska lära oss att leva våra liv på ett nytt sätt är förstås ett gigantiskt steg att ta. I det första brevet skrev jag ju hur svårt det var watt ens ändra något litet i sin vardag, trots att man vet att det skulle vara bra. Men låt oss pröva tanken. Anta att samhället och vi människor är redo för mer genomgripande förändringar. Vem kan vi då vända oss till för att få råd? Jo, här har de som är pensionärer redan byggt upp stor kunskap och erfarenhet kring hur man fritt kan använda sin tid för att ägna sig åt det som känns meningsfullt – det som ger glädje och energi, det som bidrar till andra, och det som ökar existentiella insikter. Det handlar om individuell visdom, som går hand i hand med ökande ålder, men det handlar också om en kompetens som har byggts upp i ett kollektiv och som vi kan lära av. Vi måste låta pendeln gå mellan individens kontemplation över en kaffekopp och kollektivets rörelse framåt som en fågelflock. Folkbildningen har utrymme för båda och kan vara en arena för att utforska nya sätt att vara. Men jag tror som du, att den stilla stunden vid kaffekoppen rymmer mycket mer än vad som syns på ytan. Den slår ankare för inre produktivitet. Den danske pedagogen Knud Illeris påpekar att utan reflektion, inget lärande, ingen visdom.

Din vapendragare,

Cecilia

Jönköping den 27 mars 2022

Bodil brev 6

Hej, du Cecilia,

Denna gång gjorde ditt brev att ett minne dök upp i mig. Så här var det:

Du är säkert väl förtrogen med H70-studien i Göteborg, där man ända sedan 1971 undersökt 70-åriga göteborgares hälsa och välmående. Inte hela åldersgruppen, förstås, men cirka tusen personer. Dessa har man sedan följt upp med 5-års mellanrum – en och annan har man haft kontakt med upp till 100-årsåldern. Och man nöjde sig inte med detta – man ville få H70 till att bli jämförande studie. År 1976, fem år senare, bjöd man in nästa 70-årsgrupp, 1981 nästa, etc. Det är H70-studien som ligger bakom Ingmar Skoogs slagkraftiga formulering ”70 är det nya 50” – dagens 70-åring har en hälsa likvärdig med den en 50-åring hade på 1970-talet.

Men det är inte H70-resultaten jag vill lyfta upp här utan en lite udda utvikning utifrån *vilka frågor* undersökningen ställer till 70-åringarna. För jämförelsens skull vill de förstås hålla frågebatteriet så intakt som möjligt från gång till gång. Men helt går det inte - utan förnyelse blir frågorna till sist irrelevanta. Somliga skulle bli hopplöst föråldrade och andra numera viktiga skulle utebli (t ex de mobiltelefonanknutna ...). År 2014 när man skulle ta sig an uppgiften att möta en ny tusenhövdad grupp 70-åringar, denna gång de som var födda 1944, blev jag till min glädje inbjuden att hålla ett seminarium i Göteborg inriktat just på vilka *nya frågor* det är som skulle kunna vara relevanta den här gången.

Det var ett kreativitetsdrivande uppdrag, och det blev en spännande förberedelse och ett spänstigt seminarium. Men det som dyker upp som minne nu utifrån vad du skriver är den doktorand som stannade kvar efteråt och ville prata med mig. Han kom från en annan kultur än den svenska och berättade bland annat att han inte i hela sitt liv hade tagit ett enda större beslut utan att först rådgöra med sin farmor. ”*Hon vet ju!*”, sa han. Och så fortsatte han med sin fråga till mig: ”Om du skulle hållit det här seminariet inför människor från min kultur – skulle det blivit annorlunda?”

Den frågan glömmet jag aldrig. Rakt upp och ner svarade jag ”JA!”, och redan det var ju intressant i sig. Där hade jag förberett mig till tänderna och allt hade avlöpt väl, dvs både auditoriet och jag hade liksom lyft oss i håret och tyckt oss vara så öppna och konstruktiva som alls var möjligt. Men så kom denna lilla fråga efteråt när jag samlade ihop mina papper och stängde datorn, och den rörde verkligen om i mig. Vi samtalade en kvart eller så, doktoranden och jag, och vi har inte träffats därefter. Men samtalet har uppenbarligen fortgått i mitt inre sedan 2014, för det dök upp så där bara *smack!* utifrån dina nedslag kring hur vi värderar eller inte värderar den äldre människans bidrag till andra och till samtiden.

Ja, tänker jag en gång till, alla deltagande parter föreställningar om ålderdomen och dess värde påverkar vilka tankar vi tänker, vilka känslor vi har för varandra och oss själva, och vad vi faktiskt *gör*. Den kulturbundna tidsandan utövar en mäktig kraft. På gott och ont.

Allt gott

Bodil

Dalby 27 mars, 2022

Cecilia brev 7

Kära Bodil

När man har förmånen att röra sig i internationella kretsar så får man på ett naturligt sätt veta mer om olika kulturer och seder. Det är viktigt för att sätta saker i perspektiv. Jag har också träffat på personer som kommer från kulturer där det finns en vördnad och respekt för äldre, vilket alltid får mig att tänka att våran svenska självständighet känns så torftig. Vi som klarar oss själva i vått och torrt och inte vill ligga andra till last. Men är det här verkligen så smart? Borde vi inte luta oss mot varandra och dra nytta av den kunskap och gemenskap som andra personer bidrar med?

En förklaring kan vara den tekniska utvecklingen det senaste århundradet. Den har gjort något med oss. Den har gjort något med både vår syn på vad som räknas som viktig kunskap, och den har också påverkat hur vi relaterar till andra människor. Kunskaper om teknik värderas extremt högt numera, medan kunskaper som rör hur vi ska leva och hur vi ska förhålla oss till andra människor inte får så stort erkännande. Den nya tekniken förknippas ofta med ungdomar – det är de som kan det där.

Den nya tekniken är på något sätt kopplad till åldersdiskrimineringen i vårt samhälle. För trots att ungdomar kanske har tekniska *skills* och vet hur olika appar och knappar ska hanteras, så kan de behöva sammanhang, förståelse för komplexitet och långsiktighet. De kan behöva en farmor eller morfar att fråga inför stora beslut.

Som den semiantika människa jag är, har jag varit med om en tid då Sverige såg annorlunda ut. När jag växte upp i den lilla byn Kvavisträsk i norra Västerbotten levde vi fortfarande väldigt mycket i byn som social enhet. Som jag kommer ihåg det var det aktiviteter och träffar flera gånger i veckan. Vuxna och barn, ibland tillsammans, ibland var för sig. Det var Korpen, 4H, byaföreningen, skidresor, det var pysselkvällar hemma hos Eivor och det var studiecirkel i svamplockning, knivtillverkning, binda flugor för fiske, och annat viktigt. På hösten var det älghippa. Då träffades alla och åt köttsoffa i ”huset”, som var byns gemensamma föreningslokal.

Det sägs att det krävs en by för att uppfostra ett barn, och många gånger var andra föräldrar än mina egna involverade i uppfostran. Det var många aktiviteter och alltid något som hände, i en by som bestod av elva gårdar. Det var helt naturligt att umgås över generationsgränserna, men om jag ska vara lite kritisk, så var det ingen samvaro där de äldre hade några systematiska avsikter att lära oss barn viktiga kunskaper. Det bara hände. För att få till ett medvetet möte mellan generationer tror jag att det krävs några tankar kring det här med att kommunicera.

I ett tidigare brev nämnde jag att trots att det fanns en stor vilja från äldre personer att ge, så fanns det mindre intresse hos yngre människor att ta emot de kunskaperna. Det kanske handlar lite grann om det här med synen på äldre personer och att de inte har något att komma med, som en del av åldersdiskrimineringen, men det kanske också handlar lite om hur man kommunicerar. Jag kan själv känna att jag får lust att berätta för mina barn om saker som jag tycker är intressanta eller ge dem det ena rådet efter det andra, men ofta möts jag av begränsat intresse. Det är till och med så att när jag ger råd utan att vara tillfrågad, så tas det ibland emot som kritik. När de själva vänder sig till mig, går det mycket bättre att samtala. Jag har ibland saknat någon äldre erfaren person att vända mig till med en del funderingar. Min mormor och farmor lever inte längre, och

även om jag kan prata med min mamma om allt, så delar vi inte alla upplevelser och kan utbyta erfarenheter om det. Så jag tror att vi är många som skulle ha god hjälp av en klok äldre person att vända oss till.

Med önskan om goda generationsmöten

Cecilia

Jönköping den 28 mars 2022

Bodil brev 7

Kära Cecilia,

Du beskriver en utveckling som jag i stort sett känner igen, även om jag växte upp i Halland och 28 år tidigare. Det är en utveckling som drivits av mycket god vilja men med ytterligt tveksamt resultat.

Att vuxna vänt ryggen mot ett tämligen auktoritärt föräldraskap och i stället tidigt velat visa sina barn en större respekt var förstås vällovligt. Dessvärre missade man i detta att barn behöver få vara just barn: inte *välja* så mycket, inte *ta ställning* till så mycket men väl få utvecklas inuti en tillvaro där det allra mesta är givet. Barn är ju *inte* små vuxna – barn är *barn* och har barns hjärnor med dess outvecklade förmågor att exempelvis välja. Resultatet? Förvirring och en utbredd olust hos både barn och föräldrar. Och inte blev det bättre av att skolan hakade på och satte i system att barn tidigt i sin utveckling ska kunna inte bara observera utan också analysera och värdera. Med bludder och förvirring och ytfäktande som största resultat.

Något sådant hade inte varit möjligt på den tid då vuxna bevisligen kunde *göra* något som också barnen med tiden behövde kunna *göra*. Bygga hus, t ex. Laga mat. Barnen fick hjälpa till med sådant som inte krävde ett sådant tänkande de ännu inte förmådde. Urtråkigt var det att gallra oändliga rader med sockerbeter, och inte var det någon dans på rosor att springa ärenden och hjälpa till. Men tillvaron var rimligt trygg och förutsägbar, och ingen förväntade sig att barnen själva skulle forma den. I stället fick de *vara med* och sedan var det inte mer med det. Vilket faktiskt gav goda förutsättningar för både kreativitet och lärande. Och efterhand – när det var dags – för större eller mindre tonårsrevolter. Det *fanns* ju på den tiden tydliga murar att välta. En sådan tur vi hade som slapp att som dagens barn och tonåringar växa upp i en skenbart gränslös värld.

Minns du Maslows behovstrappa/hierarki? I den finns det mellan den nedersta rent fysiologiska nivån och den översta rent självförverkligande hela tre stycken nivåer som alla handlar om att socialiseras: trygghet, gemenskap och att få utveckla sin självkänsla under växelverkan med andra. *Vad händer om man drar undan dessa tre mellannivåer och bara fokuserar på egot?* Jo, att självförverkligandet kraschlandar på fysiologin vilket verkligen inte är någon vacker syn! Ibland tror jag att det är just den kraschlandningen som ligger bakom den utbredda psykiska ohälsan hos unga idag. De far ju *så illa* av allt detta ihåliga och ogrundade självförhärligande som de drivs till utifrån sina CV-skrivandeuppdrag och sina vidöppna återkopplingsmekanismer. Hela tiden måste de hävda sig på lösa boliner i jämförelserna med alla andra som förefaller vackrare och häftigare på alla sätt – eftersom även de sitter fast i en tidsanda som låter skenet gå före verkligheten.

Cecilia, visst finns det skavanker i tillvaron för min generation: ålderism, dåliga pensioner, mm. Men jag är bergfast övertygad om att det *aldrig varit så lätt att vara gammal som nu!* Samtidigt som det *aldrig varit så svårt att vara ung.* En av mina ständiga uppmaningar till både mig själv och mina generationskamrater lyder: ”*Se dem, stötta dem! Och håll om dem tills tonåren går över!*”

Allt gott

Bodil

PS. Så var det det där med ”teknik” och tekniskt ”kunnande”! Det min generation kallar för tekniskt kunnande har föga likheter med dagens innebörd – vi tänker på att kunna *skapa ny teknik, underhålla den existerande och förnya den.* Kunna *göra*, alltså, kunna *förstå* hur tekniken hänger ihop och kunna *hantera* den. Vilket har väldigt lite att göra med den knapptryckarförmåga som numera internaliseras i barn och unga och som numera kallas för ”teknik”. DS

29 mars 2022

Cecilia brev 8

Åh, den kära gamla behovshierarkin som utvecklades av psykologen Abraham Maslow. Så populär denna teori är. Både när jag läste psykologi och företagsekonomi fanns den med, och jag har själv undervisat om den. När studenter skriver om motivation är det här nog den vanligaste teoretisk ingång som många använder sig av, trots att det ingår andra teorier i undervisningen. Modellen har förstås fått kritik, men den lever kvar och har något att säga. Det är så intressant med teorier som får fäste i den breda massan, långt bortom den specialintresserade krets som finns inom ett akademiskt ämne. Jag tänker att det är en indikation på teorins förklaringskraft, det vill säga i vilken utsträckning den breddar vår förståelse och hjälper oss att se saker på ett nytt sätt.

Men det finns förstås en fara i att ta teorier på alltför stort allvar, då kan vi fastna i fyrkantiga ramverk och felaktiga slutsatser. Teorier måste få vara flytande och i omdaning. Därför är det så underbart när du skriver att Maslows behovshierarki har kollapsat – att självförverkligandet har kraschlandat på fysiologin. Ja, det är förstås inte underbart i praktiken, där är det fruktansvärt. Det jag menar är spännande är att denna nästan uttjatade modell då får ny stuns och säger något om det som händer i samtiden, bortom individens behov och drivkrafter. De tre mittersta behoven, som du menar har trängts undan i viss mån, har alla att göra med det sociala. Det fysiska och självförverkligandet är mer kopplat till det individuella. Det är inte bara ungdomar som fångas i fällan när Maslows hierarki brakar samman. Samma tendens finns bland vuxna i arbetslivet. Jag läste för några år sedan Janet Johanssons avhandling om trenden att toppchefer idrottar på elitnivå. Även där verkar det ha skett en kollaps mellan det fysiologiska och självförverkligandet. Betyder det att utrymmet för trygghet, gemenskap och självkänsla minskar på våra arbetsplatser? Jag tror det.

De aktiva pensionärer som deltar i våra studier betonar vikten av att hålla kropp och knopp igång – det fysiologiska. Men de betonar minst lika mycket vikten av det sociala, att ingå i en trygg gemenskap, att få känna att man fortfarande deltar i och bidrar till samhället och är en del i ett sammanhang. Att ta hand om de unga kan vara ett sätt att bidra. Däremot undrar jag hur lätt det är att skapa till exempel en studiecirkel som tilltalar både gammal och ung? Intressen så väl som kunskapsnivå (och därmed förväntningar på innehåll) förändras under livsbanan. Det finns ett område där jag trots detta ser stor potential för möten, och det är på det kreativa området där man skapar fritt tillsammans.

Men Bodil, nu måste jag få fråga en sak som rör det här med lärande. En sak som jag undrat över i många år. Vi kan prata om lärande som en mysig studiecirkel där man umgås med likasinnade eller där man får skissa på en krokiteckning i egen takt, men i teorier om lärande avses ofta ett lite större förändring av ens förståelse av något. Då handlar inte lärande om att tillgodogöra sig lite nya fakta eller en ny förmåga att göra något, utan det handlar om att hela ens referensram kan komma att ifrågasättas. Hur ser du på lärande senare i livet och balansen mellan lärande som ett sätt att skapa social trygghet och ett lärande som bygger på att kritiskt granska och utmana existerande referensramar?

Med nyfiken förväntan

Cecilia

Jönköping den 31 mars 2022

Bodil brev 8

Vet du, Cecilia, flera av de samtalsämnen som kommer upp i vår brevväxling förtjänar ett bättre öde än att som hittills bara blixtra till lite och sedan ersättas av nästa och nästa. Vi skulle ju kunna göra halt ibland och komma överens om att *nu tar vi inte upp något annat förrän vi har rätt ut det här*. Fast då skulle vi ju samtidigt tappa i fartvind och momentum och överraskningseffekter. Och det vill ju inte! Så därför kommer vi säkert att fortsätta precis så här med att ad hoc-slingra oss in och ut ur varandras tankar. Men när vi någon gång i framtiden stannar upp och läser igenom allt det skrivna, så kommer åtminstone jag att ägna en av genomläsningarna åt att rödmarkera sådant som det skulle vara kul att djupdyka i tillsammans med dig. Inte främst av stilistiska skäl utan för att temana ifråga är så pockande och står i en klass för sig vad gäller potential och relevans.

Du skriver om hur Maslow-nivåerna fysiologi respektive självförverkligande båda är kopplade till det individuella. Javisst! Själv urskiljer jag tre sådana friläggande snitt i den förhärskande tidsandan:

1. *Egot framför allt*. Det egoprioriterade gör oss så utsatta. Bara tänk dig: om man vore 100%igt egotrippad så skulle ju inte ens en brevväxling på tu man hand vara meningsfull. Då skulle vi ju var för sig redan "vara" allt och "ha" allt, och vad skulle vi då med varandra till? Det ömsesidiga tillför så mycket glädje (familj, vänner, brevvänner, ...) och nytta (hela vårt samhälle, kulturen). Och inte minst trygghet. Ensam är ju inte stark. Så jag:et behöver få finnas ihop med alla vi:na.

2. *Nuet framför allt*. Precis som samtidsandan tenderar att se egot som isolerat från omvärlden ger den NUET en isolerad och prioriterad särställning i tiden. Vi ska ju gudbevars *leva* i nuet. Vilket vore det mest fasansfulla jag kunde tänka mig. Nuet är ju redan borta! Och vad skulle jag ha att se fram emot? Jo, nästa nu som också genast skulle vara borta ... Vad jag vill är ju att få finnas i nuet i växelverkan med alla mina minnen och egenskaper *och* mina förhoppningar och planer för framtiden.

3. *Den egna kunskapen framför allt*. Som om det inte räckte med det egofixerade och det nufixerade har det också vuxit fram en kunskapsrelativism som plötsligt gjort det *comme il faut* att hävda den egna kunskapen och de egna tyckandena, de egna s k "alternativa sanningarna" som jämställda med eller t o m "sannare" än mänsklighetens etablerade kunskap, allt det man lyckats utveckla och granska och förbättra i evärderliga tider. Denna kunskapsrelativism (att du kan "veta" helt och hållet på ditt sätt och jag på mitt) gör tillvaron ytterligare osäker: vad ska jag då tro på? *Finns* det alls något att tro på?! Ensamheten, ensamheten!

Kanske tycker du att jag så här långt hoppat över slutfrågan i ditt brev: "Hur ser du på lärande senare i livet och balansen mellan lärande som ett sätt att skapa social trygghet och ett lärande som bygger på att kritiskt granska och utmana existerande referensramar?" Men lite har jag allt börjat, för nyckelorden för mig i detta är faktiskt *trygghet* och *tillit*. De allra flesta av oss blir

tryggare efterhand. Man vet bättre med åren var man har sig själv och det gör det mindre farligt att tänka, handla och också relatera till andra. Ja, man lär sig *friare* utan att tänka så mycket på varför man väljer sin läriktning så som man gör. Meningsskapandet (som jag skrev om upptill Foucault i ett tidigare brev) finns med mer uppenbart: det blir nästan till ett inre tvång att rekonstruera det egna livet så att det retroaktivt blir något så när begripligt. Vilket har en överspridande effekt: man vill ju så gärna *förstå* också de pågående skeendena runt omkring sig. Man har garanterat inte tonåringens behov av att kritisera och utmana ”existerande referensramar” men man tänker inte heller i termer av att lära för att skapa social trygghet. **Snarare är det nog så att man lär så gott man kan för att bättre komma underfund med det man är engagerad i.** Låter det som om jag förenklar? Jag tror inte det. För *så enkelt blir det och är det* när man fortsätter att lära sig som gammal. Utifrån de bevekelsegrunder man då har.

Liten slutknorr: år 2022 blir det 50 år sedan jag disputerade, dvs jag blir nu s k *jubeldoktor* med ny lagerkrans och allt! Blotta medvetandet om detta har förstås fått mig att fundera mer på den Bodil som fanns då när det begav sig första gången. Trebarnsmamman ännu inte trettio år fyllda med en avhandling om experimentell neutronfysik bakom sig. Det kan verka så övermänskligt presterande, men själv minns jag mest hennes osäkerhet (duger jag, kan jag?) kombinerad med hennes obändighet. Hur lärde hon sig, vad hade hon för sammanhang som höll ihop hennes tänkande, vad var det för utmaningar som fick henne att gå igång? På ett sätt inbillar jag mig att jag både känner henne och känner igen mig i henne. Men samtidigt vet jag ju att en brevväxling mellan dig nu och mig då skulle blivit en helt annan än den vi har nu. Ja, det var ett bra tankeexperiment som jag ska fundera vidare på: vad hade Bodil 1972 undrat och svarat i ett tankebombardemang från dig 2022?

Goda hälsningar

Bodil

Cecilia brev 9

Kära Bodil

Upprepning är kunskapens moder. Jag ställde frågan och du hade redan gett svaret, men eftersom jag är 28 år yngre tar det väl ett tag för detta att sjunka in. Det här med att du ser lärande senare i livet som mer sammanvävt och inte så uppdelat; Att lära sig så gott man kan om det man vill veta.

Det är för övrigt en bra ansats i alla åldrar, att lära sig så gott man kan. Med det sagt låter det bra att både fördjupa sig på något och fortsätta att fritt utforska olika teman. Jag har fattat tycke för det här flödiga och improviserade skrivandet utan mål som vi ägnar oss åt. Det är något kreativt i det. Du blickade bakåt 50 år och undrade över vad *Bodil då* hade svarat. Jag kan inte riktigt blicka bakåt 50 år, då var jag en pladdrande tvååring, men om jag blickar bakåt 40 år så var det vanligt med brevväxling. Jag hade brevvänner i allt från Tunisien genom 4H och i byn, alltså mina vanliga kompisar som skrev brev och så cyklade vi och lämnade detta i varandras brevlådor. Då jag tänker på vad de breven innehöll, till exempel beskrivningar av det som hänt under dagen, kan jag konstatera att jag har samlat på mig en hel del kunskaper och erfarenheter under dessa år. Inte så att jag vill hävda ”den egna kunskapen framför allt” – så pass väl skolad är jag i vetenskaplighet att jag förstår styrkor och svagheter med mitt eget och andras kunskapsbygge. Men jag är definitivt ett exempel på det som sägs känneteckna vuxnas lärande och ännu mer äldres lärande, alltså att jag har en utvecklad referensram som är min startpunkt när jag förhåller mig till nya tankar. Men istället för referensram skulle jag nog hellre säga ett referensträd, där grenarna utgör de mer stabila strukturerna medan löven knoppas, slår ut och faller av. Tankarna blåser som vinden genom trädet och får vissa blad att rassla och göra sig påminda. Vår brevväxling i sin nuvarande form är som vinden som vandrar mellan tankar och skapar rörelse här och där. Det gillar jag.

Men nu undrar jag över en annan sak. Du blir jubeldoktor i år och du fyller också jämnt. Fantastiskt! Grattis! Men sådana milstolpar kan ju väcka existentiella funderingar. Hur är det för dig?

Med tacksamhet för vår brevväxling

Cecilia

Jönköping den 1 april 2022

Bodil brev 9

Cecilia,

Jag gillar att både du och jag skrev brev till andra barn när vi själva var barn. Och då alltid just *berättade*. Till synes utan att vare sig analysera eller värdera. Lite avslöjade vi oss förstås i *vad* vi fäste oss vid och ville berätta och *hur* vi uttryckte oss. Men ingen av oss kom på idén att ens försöka skriva ut analyser och värderingar. Och, bäst av allt, det försökte inte heller våra fröknar i småskolan (gissar att också du hade en kvinna som lärare på lågstadiet) få oss att göra. Det räckte utmärkt att vi berättade om ”Mitt sommarlov”, t ex. Rakt upp och ner. Dvs övade oss i det som vi höll på med också spontant utifrån vad vi var mogna för.

Hm. På tal om upprepning: det har framgått tidigare i din och min brevväxling hur jag då och då hamnar i gruppen ”VISHU”, dvs ”VI Som Hann Undan”, och gläds åt det. Vi hann t ex vara barn innan man började pracka på barn att agera som vore de små vuxna. Vilken tur vi hade! Vi fick just lära oss så gott vi kunde. Det får inte alltid dagens barn.

Referensramar eller referensträd? Jag ansluter mig till referensträd. Och också kunskapsträd. Jag tycker alltid det är spännande att fråga mig själv vad jag *egentligen* vet. Alldeles, alldeles säkert. Det är inte mycket. Det mesta vi tror oss ”veta” är rena rama efterapandekunskapen – sådant som vi snappat upp och som aldrig riktigt bearbetats i våra kunskapsgenerator. Det sitter just som löv längst ut på kunskapsträdet och hänger löst i förhållande till allt det andra. Det är så lätt att vara openminded inför alternativ till dessa löshängande – förändringen drar ju inte något annat med sig. Det övriga trädet finns kvar, helt opåverkat.

Annorlunda är det med det som berör trädets inre delar. Skulle jag ge upp dem, skulle jag ju behöva ompröva så oerhört mycket av allt det andra jag ”vet”. De gedigna kunskaperna hänger ju samman, ofta dubbelriktat, och de går att exemplifiera i det oändliga. Dem kan jag försvara som en lejoninna gör med sina barn. Stackars alla dessa ivriga uppfinnare, t ex, som försökt uppvakta mig med allehanda evighetsmaskiner men utan att någonsin *visa mig* att de fungerar – de har inte haft något för det. Termodynamikens första och andra huvudsats är ju i det närmaste heliga för mig – dem omprövar jag inte med mindre än att jag möter något som absolut ursäkert motsäger dem. *Är då inte detta ett exempel på att jag inte är tillräckligt öppen?* NÄ, säger jag, tvärtom – det är ju det som får mig att stå upp. Varenda en av oss, också jag, måste kunna vila i något som vi är övertygade om håller i alla väder. Det finns förresten många andra sätt att uttrycka detta. Ett lite mer drastiskt är: ”För att kunna vara lös i köttet måste man vara stram i skelettet!”

Du undrar över vad jubeldoktoreriet och 80-årsdagen ställer till i mig existentiellt. Det vet jag inte – än så länge inte någonting överhuvudtaget. Lovar att berätta om det sker något i själva stunden. Men en inte alltför vild gissning är att jag inte kommer att reagera särskilt starkt existentiellt. Åtminstone inte i jämförelse med vad jag gör inför Inez, barnbarnsbarnet mitt.

Du avslutade ditt brev ”Med tacksamhet för vår brevväxling”. Tack själv, Cecilia! Utan att överdriva och utan att luras så här den 1 april kan också jag med glädje erkänna: ”det här är ju faktiskt lite kul”

Allt gott

Bodil

Dalby den 1 april 2022

Kära Bodil

Det var omvälvande att bli mamma men för mig återstår att se om jag får uppleva den dag jag blir mormor. Och att hålla sitt barnbarnsbarn i famnen är inte realistiskt med tanke på min ålder, så jag får gratulera till din ynnest att få vara med ”så långt in i framtiden”.

Tillbaka till skoltiden, så hade vi på lågstadiet fröken Kerstin. Världens bästa lärare som berättade om allt möjligt för oss. Det var förstås ämnesbundet, så att religion och historia lämpade sig bättre för berättande än matematik och svenska. Skolan låg i grannbyn, och eftersom det var så få barn så satt klass ett till tre i samma klassrum. Nästa steg var fyr-sexan och där mötte vi magister Rolf, som också kunde berätta. Båda lärarna var auktoritära men med ett varmt hjärta bakom den strama fasaden.

Det här med att berättandet trängts undan till förmån för analyser och värderingar, tycker jag är en stor fråga. Inte bara för att barn ska få möjlighet att beskriva och fantisera. Även vuxna måste få berätta. Berättande är och bär kunskap i sig, inte bara som underlag för annan kunskap. Min gissning är att det är vår egen sektor, det vill säga högre utbildning, som har bidragit till att det har blivit så här. Blooms taxonomi för lärandemål kan ge ledtrådar till vad jag menar. Taxonomin presenterar sex domäner inom lärande, som handlar om förmågan att:

1. Komma ihåg och beskriva
2. Förstå och förklara
3. Använda och anpassa
4. Identifiera och analysera
5. Kombinera och skapa nytt
6. Värdera och bedöma

Alla domäner är nödvändiga. Det är svårt att analysera och värdera innan man har grundläggande förståelse som gör att man kan beskriva och identifiera relevant kunskap och information. Därför måste vi få öva på att komma ihåg, beskriva och förklara. Det som spökar är att taxonomin ofta beskrivs som en hierarki och i en hierarki antyds att det som är högre i hierarkin är finare och mer värt än det som är längst ner i hierarkin. Beskriva och berätta hamnar alltså längst ner i den här hierarkin. Högre utbildning är framför allt inriktat på att träna analyser, värdera och syntetisera, de så kallade högre nivåerna av lärande. Men de högre nivåerna av lärande är inte enbart av akademiskt intresse, de har sin plats i alla sammanhang. Men ibland överskattas de, och många gånger krävs de så kallade lägre nivåerna av lärande för att de så kallade högre nivåerna ska kunna finnas till. Det för mig till min käpphäst – vi behöver mer berättande och beskrivning!

Den här begränsningen finns som tur var främst i det formella skolsystemet, och då det kommer till äldres lärande får berättelserna blomstra. Det berättas om det egna livet och om hur det var förr. Berättandet för kunskap och samlade livsanalyser vidare till andra men de är också ett sätt att förstå sig själv. En av mina favoritteorier menar att berättelsen inte är något som är skilt från jaget – utan vi är våra berättelser. För några år sedan gjorde jag en intervju med en man som hette Eskil om just berättandets roll. Han sa:

- Cecilia, jag är 88 år och har multipla kroniska, livshotande sjukdomar. Jag vet att jag inte kommer att leva så länge till, men jag måste hinna få ner alla mina berättelser på papper.

Det är så mycket jag bär inom mig som jag vill ska leva vidare. Allt annat får vänta, jag sitter mest och skriver.

TVå år senare kom hans bok *Röster som tystnat* ut. En vecka senare dog han. Jag är glad att det blev som han ville, att han hann skriva ner allt och samla det som en bok. Det är en viktig bok även för mig eftersom den innehåller mycket lokalthistoria från orten jag kommer ifrån. Alla behöver inte skriva en bok, men alla som vill bör få möjlighet att berätta om sitt liv. Därför uppskattar jag alla dessa "Skriv-om-ditt-liv"-böcker som numera finns som stöd. Det enda problemet med dem är väl att man ofta börjar för sent. Med det sagt ska jag plocka fram en sådan bok som jag börjat på och ta hem till mamma så att vi kan prata runt den.

Med vårsolsvärme

Cecilia

Jönköping den 3 april 2022

Bodil brev 10

Kära Cecilia,

Ja, visst *är* vi våra berättelser! Antingen vi skriver ner dem eller ej. Våra berättelser bottenar i sin tur i våra sammanhangsföreställningar, dvs våra föreställningar om hur saker och ting hänger ihop. *Sammanhangsföreställningar* är ett av de allra vackraste ord jag vet.

Mellan enskilda berättelser och sammanhangsföreställningar pågår det hela tiden ett dubbelriktat flöde: induktioner när vi (ofta omärkligt för oss själva) rör oss från berättelser till sammanhangsföreställningar, deduktion när vi ibland lika omärkligt går andra hållet, dvs från sammanhangsföreställningar till nya berättelser. Och så håller det på, gång på gång, med en och annan abduktion på köpet. Inte att undra på att man efterhand förstår sig själv bättre. Och (tror jag) ofta också andra. Har du förresten läst Torsten Hägerstrands postumt utgivna bok ”Tillvaroväven”?

Du skriver: ”Det här med att berättandet har sedan den tiden trängts undan till förmån för analyser och värderingar.” Och fortsätter med att berättelser dessvärre hamnat längst ner i lärandehierarkin. Låt mig ge dig ett exempel på detta inuti universitetsmiljön av idag:

Jag fanns med på universitetet vid internets genombrott. Det var en fantastisk tid med alla dessa nya lärande- och forskanderymder som öppnade sig. Vi sporrades ömsom till tidigare oanade höjder, ömsom tappade vi bara hakan i våra försök att förstå och göra något av det vi faktiskt var med om. Det vi lade ut på nätet kunde plötsligt få innehålla mycket mer av själva kunskapsprocessen. Det var ju där nerven fanns: i pulsen, i kunskapsprocessens kött och blod och inte bara i dess resultat typ vetenskapliga artiklar och avhandlingar.

Nyss (läs i förgår) hade jag anledning att gå tillbaka till en universitetsverksamhet jag känner väl till och titta på dess numera hårt styrda webb. Botaniseringen berörde mig inte bara intellektuellt utan också känslomässigt. Klump i halsen fick jag och den har ännu inte lösts upp. För vad såg jag? Jo, att alla processer, alla kunskapsbildningsvåndor och –glädjeämnen och –utmaningar är som bortblåsta- Kvar finns som styckegods bara det färdigtuggade, dvs publikationerna. Torftigt är vad det har blivit. *Och detta trots att man numera enkelt skulle kunna låta också den livs levande kunskapsprocessen dokumenteras.* Hm.

Den 7 augusti 1999, 19.03-20.00, gjorde jag ett inslag i SR P1: serie ”Sena vanor” som jag aldrig glömt: ”Den urgamla drömmen – att knäcka lärandets gåta”. Det hela finns *bevarat* i Svensk mediedatabas på <https://smdb.kb.se/catalog/id/00186177> . Åtkomligt för dem som av någon anledning vill bedriva forskning på det. (Vill du ha ett talmanus för att se vilka storstilade tankar som den tiden förde med sig, kan du få det direkt från mig).

Två vetenskapsjournalister, Broad och Wade, skrev för länge sedan en bok som hette ”Sanningens dödgrävare”. Titeln alluderade till Adam Smith och den osynliga handen i ekonomin och de ville med den lyfta fram *den osynliga stöveln* i vetenskapen. Den som trampar fram över alla experiment och observationer och ljusa idéer och konstruktioner och seminarier och avhandlingar, över rätt och fel, över lysande och mediokert, tills den hållit på så länge att det bara finns kvar torra smulor, en så kallad *objektivitet*. Och *den* gillar vi ju! Men ännu mer behöver vi gilla det *sakliga*, för *till saken hör alltid personen*, skeendena, relationerna. Hur ska människor kunna drabbas av kunskapsglädje om de främst eller enbart exponeras för det som kvarstår när alla processer är genomförda?

Allt gott
Bodil
Dalby den 4 april 2022

Himmel och pannkaka Bodil, det var ett brev laddat med så mycket godsaker och jag dyker rakt på det som jag står i dagligen – den brist på kunskapsglädje och nyfikenhet som riskerar att göra våra lärosäten till produktionsfabriker i Henry Fords anda; ”Kunden kan få bilen i vilken färg som helst, så länge det är svart.”

Utbildning på alla nivåer är idag upptagna med kvalitet. Det låter ju bra, men tyvärr har man i många fall importerat en kvalitetssyn direkt från produktionsindustrin: en jämn produktion av en likvärdig produkt. Det hade ju varit bättre om man inriktat sig på utbildning av bästa slag utifrån studenternas lärande.

Så klart kommer man att lära sig något, det gör vi människor alltid. Men det finns en risk att istället för de kreativa, nytänkande, självständiga individer man ofta efterlyses, fostras nu en generation lärare och studenter att lyda och utföra. Torftigt, som du säger.

I kapitlet *The Rise of the Administrative Class* beskriver Robert Samuels hur det har skapats en ny samhällsklass – den administrativa klassen – som har enorm makt över det som sker på våra lärosäten idag. Det handlar förstås om chefer i olika lager, men även administrativa uppgifter i allmänhet där det idag arbetar strateger istället för servicepersonal.

Samuels startar sin text med en berättelse om hur författaren satt med i en grupp som skulle jobba med att bedöma lärares kvalitet, och ganska snart upptäcker att det är ingen av de övriga i gruppen som någonsin undervisat eller har en lärarutbildning. Att kunna något om den verksamhet man leder är ingen självklarhet idag. Vad gör då detta med vår förståelse och vår kunskap?

Förflyttningen från process till produkt har fått konsekvenser precis som du beskriver – det blir torra smulor kvar av det som kunde ha varit en hel buffé av kunskap och erfarenheter. Fokus på mål och mått gör att endast det mätbara premieras. Det är lätt att mäta om du skrivit en forskningsartikel, det är svårt att mäta det du lärde dig medan du skrev. Det har byggts upp en frustration bland universitetslärare och forskare kring detta och en som satte ord på det var Jonna Bornemark med sin bok *Det omätbaras renässans*.

Bornemark tar hjälp av renässansfilosofer och med begreppen *intellectus* och *ratio* fångar hon det som många upplevt och känt – hur det mätbara är det enda som räknas, men att det finns och krävs så mycket mer för att förstå livet i sin helhet. *Ratio* avser den del av förnuftet som hjälper oss att ordna alla sinnesintryck och kategorisera våra upplevelser, medan *intellectus* rör förmågan att reflektera och sätta saker i sammanhang.

Bornemark visar med konkreta exempel hur *ratio* fått alldeles för stort utrymme, vilket betyder att bara det som går att räkna på eller att mäta värderas och får utrymme. En konsekvens är att utbildningsverksamhet blir påver när det styrs av pedanter som hellre vill ha ordning och reda än lärande och bildning. Det här är också ogynnsamt för vårt samhälle eftersom kritik och kunskap är grunden i en demokrati. Bornemark antyder pågår en renässans där vi återigen orienterar oss mot det omätbara som utgör väven där trådarna ska fästas.

Med nyfikenhet inför det som komma skall

Cecilia

Jönköping den 6 april 2022

Bodil brev 11

Kära Cecilia!

Tack för din ingress om ”himmel och pannkaka”! Den gillade jag. Fast mina senaste brev (och dina!) är garanterat inte laddade med enbart ”godsaker”. Snarare är det som om vi är på väg att bli dystopiska i vår kritik av det universitet som inte förmår gå före i utvecklingen av ett kunskapssamhälle. Tvärtom – det är som om universiteten rusar före i *nedmonteringen* av det som faktiskt fanns. Just den insikten var förresten den enda som jag tyckte var sorglig i samband med min pensionering: att jag upplevde det som att jag lämnade ett universitet som var sämre än det jag hade kommit till när jag började där. Min självkritik var inte nådig: ”och vad har du själv gjort då för att motverka detta?” Och jag tyckte (och tycker) att jag faktiskt gjort *mycket* för att hålla emot. Men vinden åt det mediokra hållet har varit för stark.

Nåja, detta är inte första gången i historien. När universiteten på sin tid var så konservativa att man där bara ”läste före”, dvs föreläste, och t ex Newtons läror inte fick förekomma inom universitetens ramar – vad hände då? Jo, då uppkom vetenskapsakademierna lite vid sidan om. Under en period blev det där som det nydanande utvecklades.

Man kan undra vad som kommer nu – eller har det redan kommit utan att vi märkt det? Är kanske denna brevväxling bara ett utslag i den riktningen? Under alla omständigheter har du och jag nu något som vi kan fira: att antalet brev som susat fram oss emellan har hunnit bli tvåsiffrigt. Det har gått i ett huj utan att jag egentligen märkt det. Dvs det har jag ju, för den här brevväxlingen är för närvarande ett markant inslag i min vardag. Den besjalar mig. Jag gillar både dess innehåll och dess öppenhet och form. Det är en ynnest att få bli så berikad. Livet leker, och tillvaron blir mer kreativ. Vi behövde kanske varandra, du och jag. Just nu. Inte bara för att göra det svartsynta synligare för oss själva och för varandra utan också för att muntra upp varandra. Ta nya tag. För inte ger vi oss, inte.

Vet du varför 10 är en så märklig siffra? Det beror inte på att de flesta av oss har 10 tår och 10 fingrar. I stället härrör magin från det gamla Grekland och den period då det fanns tal som var heliga. Heligast av alla var 1, 2, 3 och 4. 1:an betraktade man som siffran för punkten, 2:an för linjen, 3:an för ytan och 4:an för volymen. Och eftersom det sedan inte fanns fler dimensioner i deras värld, måste ju *summan* av 1, 2, 3 och 4 bli ännu heligare. Och den är – ja, just det. *Den är 10.*

Grekerna tillämpade detta också på rymden när de räknade ihop antalet himlakropparsom de kunde observera. Solen, månen och ett antal planeter – de var inte så noga, kan vi tycka, dvs de hade ännu inte förlagt solen i centrum och planeter visste de inte vad det var. Men antalet observerbara himlakroppar blev hur som helst 9. Men så kunde det ju inte vara – det *skulle* ju bli 10, det var ju ”10” som var heligt. Därför uppfann man den tionde: ”Motjorden”. En himlakropp som befann sig bakom solen och rörde sig kring jorden med samma vinkelhastighet som solens. Därigenom kunde man ju behålla sin övertygelse om dess existens. För *stämman* måste det ju, där uppe i rymden – det var bara här nere på jorden som det kunde få vara stökigt. Till varje pris måste man ”*rädda fenomenen*”!

Något tål ju vetenskapshistorien alltid att skrattas åt. Men särskilt gott blir skrattet bara om man betänker att också vi och våra nuvarande teoribildningar är en del av den. Också vi gnetar på för att få det att ”*stämman*”. Och så rätt vad det är får vi syn på t ex disjunktioner och så får vi börja om igen: 1, 2, 3, 4, ...

Allt gott

Bodil

PS 1. Kanske (men bara kanske) ska jag läsa ”The rise of the administrative class”. Men vill jag egentligen det – tänk om jag blir ännu mer svartsynt?

PS 2. Vet du vad ordet intellekt kommer från? Jo, från ”inter” och ”ellekt”. I en intellektuell miljö ska det alltså finnas *mycket att välja mellan* – det ska finnas en möjlighetsrymd att slänga sig ut i, en där man sedan kan prova sig fram och där hugskotten kan tyglas till att bli ny beprövad kunskap

Dalby den 6 april 2022

Cecilia brev 12

Kära Bodil

Det är skönt att bli påmind om historien med alla sina vindlande växlingar, framgångar, motgångar och sidosprång. Att glömma sig själv och bara lösas upp i ett flöde av tid. Det var inte bättre förr, med stelbenta system och förnekande av tankar. Det kanske inte är bättre nu heller, av andra skäl. Men då får vi väl söka oss till vetenskapsakademier, samtal, brevvänner och andra sätt att utbyta och utveckla tankar. Varje människa söker sig till det som är meningsfullt, förr eller senare.

Nu pratar jag om meningsfullhet som något självklart och oproblematiskt, men så kanske det inte är. Vi har ju inte samma sätt att förstå saker på. I dina tidigare arbeten har du tagit upp hur vi många gånger undrar över samma saker – och att vi ska vara öppna för de där lite mer unika tankarna som kommer in från ett helt annat håll.

Meningsfullhet kanske inte alls är samma sak för dig som för mig. Och det kanske inte spelar någon roll, utan det viktiga är att känna känslan. En sak som känns meningsfull för mig är i alla fall den här brevväxlingen. En annan spännande känsla är när det känns magiskt. Det är kul att du nämner siffornas magi men även kommunikation kan vara magisk.

Kommunikationsmagi handlar om hur tankar färdas via det talade ordet, inifrån dig och ut i luften, för att sedan landa inne i någon annan människa och bli egna tankar där, besläktade men inte exakt samma som de tankar som startade det hela. Vår brevväxling är magisk på samma sätt – tankar som tar fysisk form genom skrivandet och sedan färdas över till mottagaren för att där bli egna tankar. När de sedan kommer tillbaka kan de likna tidigare generationer, men de är också unika och fristående tankar.

Kommunikation sker inte mellan oss utan det väver samman oss. Men tror du att det blir någon skillnad när tankar färdas via munnen till örat genom tal, eller genom handen till ögat genom text? Med tanke på att det rör olika sinnen borde det kanske bli lite olika. Och så måste jag fundera över om jag har en motsvarighet till ”Motjorden” – något som jag har intalat mig för att behålla mina övertygelser? Inga himlakroppar men kanske andra idéer som jag behöver för att få det att stämma. Eller det där kanske bara fungerar på kollektiv nivå, som hos de gamla grekerna. Det kanske till och med var så att motjorden behövdes för att skapa den magi som krävdes för att utveckla andra tankar – tankar som vi fortfarande har nytta av.

Varma hälsningar

Cecilia

Jönköping den 8 april 2022

Bodil brev 12

Kära Cecilia,

Jag väljer att haka på några av meningarna i ditt sista stycke: ”Tror du att det blir någon skillnad när tankar färdas via munnen till örat genom tal, eller genom handen till ögat genom text? Med tanke på att det rör olika sinnen borde det kanske bli lite olika.”

Ja., det tror jag. Det blir faktiskt skillnad redan när man utformar själva meddelandet. Självt upplever jag exempelvis att vissa brev måste skrivas *för hand* vid sekretären (!) på äkta brevpapper och med en särskild penna. Egentligen är det varken sekretären, papperet eller pennan som är det viktiga i detta – det är i stället att *tanken* då liksom får gå ut via armen till handen som formar bokstäverna, orden, de enskilda meningarna, ja, hela brevet. Medan man har dubbelriktad kommunikation med sig själv. För det är ju inte bara tankesignalerna som får handen att utföra sina distinkta rörelser medan hjärnan tänker på adressaten. Också det nyss skrivna talar ju tillbaka till en. Visuellt. Man följer visuellt hur orden bildas och det påverkar vilken tanke man kan tänka därefter.

”The medium is the message”, mediet är budskapet, enligt Marshall McLuhan. Många diskuterar detta i termer av mediets påverkan av hur budskapet *uppfattas*. Och med mitt sekretärs-exempel vill jag lägga till att mediet också påverkar vilket budskap *som sänds*.

Pedagogiskt är det välkänt hur somliga människor är utpräglat auditiva medan andra är lika utpräglat visuella. Och åter andra är lika bra på bådadera. Inuti respektive sinne är vi också profilerade, både utifrån läggning och skolning. Självt gillar jag förstås (!) tabeller och grafer – tänk att få sagt så mycket på en gång i en så komprimerad form. Men samtidigt har jag lärt mig och fått respekt för att många slår bakut inför det kondenserade – de kan helt enkelt inte fånga budskapet i tabeller utan behöver i stället ett antal meningar.

Ja, detta är komplext. Och individuellt. Därtill finns det strömningar i tiden som påverkar vilka former som är de gängse. Ta bara vår samtids PowerPoint:ande. En karismatisk föreläsare med bra bilder – tillsammans tillför de auditoriet en förförisk inspirationsföreläsning. Men vi har båda råkat ut också för motsatsen: specialistföreläsaren som stannar i sin på förhand tryggt utmejslade presentationsvärld och dessvärre missar de gränser som finns för vad auditoriet kan ta till sig. Ofta blir det bara för mycket på för kort tid. Jag minns t ex att jag inte blev så mycket klokare på nobelpristagarens Carlo Rubbia fysikföreläsningar 1984. Men jag uppfann i alla fall att bläddringshastigheten för OH-bilder med fördel skulle kunna vara ”milliRubbia”, inte den ”Rubbia” med vilken han själv bläddrade sina bilder.

Något helt annat – men som jag också tänker hör hit. På skrivbordet ligger ”Working backwards”, en berättelse inifrån Amazon, detta jättelika näthandelsföretag. Den handlar om deras arbetssätt. Jag har ännu inte läst boken, men det ska bli. Jag högg genast in på bokens kapitel 4, ”Communicating – Narratives and the Six-pager”. Det beskriver hur ett möte på Amazon inte startar direkt med en briljant PP-presentation på dagens tema. I stället ligger det vid varje plats ett utskrivet 6-sidigt dokument på bordet. Mötet inleds med att *alla läser detta under en total tystnad som varar 20 minuter*. Först därefter går man in i ett gemensamt samtal till vilket alla förväntas bidra. Amazon har alltså bestämt sig för att den skrivna textens sätt att uttrycka *kondenserade tankar* är det som kan hjälpa gruppen att hålla ett gemensamt fokus. Amazon säger att det är ”Word” som är deras grej, inte ”PowerPoint”. Visst kan PowerPoint:en inspirera oss men

samtidigt är det ju uppenbart hur vi via PP förmenas chansen att förankra oss i den egna tankevärlden.

Och så något från en helt annan tid. I en av lärjungevärldarna i antikens Grekland, jag har dessvärre glömt vilken (Pythagoras?, Platons?, Aristoteles?) fick *ingen lärjunge yttra något överhuvudtaget* förrän han varit på plats ett antal år. Fram till dess var lärjungarnas roll lyssnarens, den och bara den. Sett mot bakgrund av vår samtids närmast maniska aktiverande av elever kan ju antikens nybörjartigande verka helt barockt. Men själv har jag ändå en klockarkärlek åt det hållet: *tänk så mycket de kunde komma på där i sin inre tankevärld **tack vare** att de var ålagda att inte säga något! Och tänkt så långt de kunde komma utan att splittra sig genom kanske helt irrelevanta spontantankar och –idéer.*

Allt gott

Bodil

Dalby den 12 april 2022

Kära Bodil

Tala är silver, tiga är guld, heter det ju. Ordspråket uttrycker att man inte behöver säga allt man vet eller prata i tid och otid. Ett annat talesätt är att vi har en mun och två öron, och alltså ska vi lyssna dubbelt så mycket som vi talar. Jag gillar tanken på att skrivandet är en sorts lyssnande till det inre, till och med kommunikation med sig själv. Det tysta läsandet är också en form av lyssnande och kommunikation med sig själv. Du ger exempel från arbetslivet och lärjungar i antikens Grekland men jag tänker att det där behöver vi hela livet och i alla sammanhang.

När jag skriver det här är det långfredag. Jag har fått berättat för mig hur det förr i tiden var en dag då man skulle sitta uppklädd i tystnad och stillhet för minnas och sörja Jesu lidande och död på korset. Många som var barn då upplevde det här som plågsamt tråkigt. I religioner finns det ofta inbyggd tid för meditativa stunder, stunder att lyssna inåt och utåt. Det sker ett lyssnande genom meditation, bön, gudstjänster, retreatar och liknande. Även om Jesu lidande inte är det roligaste att tänka på, så kanske det finns en poäng att lyssna in under både svåra och mer lättsamma delar av livet.

Detta är en kontrast mot idealet att det är aktivitet som räknas och du ska undvika passivitet. I skolan har det till och med blivit så att den som inte är aktiv och pratar, ses som en bristfällig elev. Vilken skillnad mot de lärjungar som inte fick säga något under de första åren. Som en variant på detta tema kan jag berätta att när jag gick en kurs i högskolepedagogik fick jag med mig ett tips att våga vänta in den studerande som måste ta egna steg i sitt lärande.

Den lärare som snabbt tillhandahåller färdiga lösningar och färdiga tankar kan uppfattas som en kompetent och närvarande lärare, men det kan vara en björntjänst att göra på detta sätt. Studenten berövas då på stillastående och inlyssnandet som ger möjlighet att låta egna tankar gro och bli en del av det kunskapsträd som vi tidigare har pratat om.

Lyssna eller tala – passivitet eller aktivitet? Det aktiva och pådrivande bereds plats på bekostnad av det reflekterande och långsamma. Det är mer yang än yin, om vi säger så. Nej, nu pladdrar jag på, jag borde sitta tyst och kontemplera. Det är ju ändå långfredag. Eller borde vi kanske säga långsamhetsfredagen för att betona vikten av passivitet i våra liv.

Stillsamma hälsningar

Cecilia

Kvavisträsk den 15 april 2022

Bodil brev 13

Kära Cecilia,

Nu är det visserligen annandag påsk, men jag vill ändå haka på lite i ditt långfredagsresonemang. Är förstås själv väl förtrogen med de förbud den dagen var kringgärdad med förr. Jag fick ju t ex inte hoppa hopprep då! Inte fick jag göra mycket annat heller. Konstigt, tyckte jag. Fast det var ju bara så det var. Och förresten var det trots allt lite spännande med denna annorlunda dag då det annars legitima och invanda var förbjudet. Ja, till och med ännu mer förbjudet än vad det mesta var på årets 52 söndagar.

Visst blev det mer praktiskt när människan senare gjorde den ena dagen till den andras avbild. Utifrån dagens sk kundfokus framstår det ju som obegripligt att posten och banken och affärerna och Systembolaget förr höll *stängt* när kunderna hade slutat sina arbetsdagar och då skulle kunnat göra sina inköp, hämta paket och gå på banken. Ja, barockt var det. Men missa inte att det också fyllde en viktig funktion: samhället var uppbyggt kring en *gemensam rytm*. Och avregleringen av affärstider mm fick en rejäl negativ bieffekt: borta var den gemensamma rytmen! Friheten hade som alltid sina pris. Ett av dem betalades av de många människor som efterhand hade svårt att hålla rytmen på egen hand och som skenade iväg in i den stressrelaterade ohälsan. Somliga hade kunnat slippa det om gemensamt reglerade veckodagar hade funnits kvar som styrmedel.

Nu gör jag ett HOPP! Och landar i dina tankar om hur den inspirerade och inspirerande läraren ibland kan vara till mer skada än nytta då den följsamme eleven tack vare det medryckande i den själventusiastiske lärarens framställning slipper upptäcka och brottas med de egna svårigheter hen annars skulle haft att ”förstå” på egen hand. Nu kan hen liksom bara glassa med. Och därtill vara väldigt nöjd med både läraren och sig själv. *Men till vilken nytta?* Eftersom du så tydligt påtalar att läraren kan behöva *vänta in* eleven (jag håller förstås med!), väljer jag att företräda den andra vågskålen. Det är banne mig inte fy skam att *först* få åka snålskjuts på lärarens förståelse så att man därmed hinner komma långt in i själva temat innan man märker att man kanske inte fattat vare sig det ena eller det andra. Om man då tillåter sig (och tillåts, kanske rentav utmanas) att börja *undra* och om dessutom läraren eller en medstudering finns inom räckhåll för fortsatta resonemang – ja, då kan det vara en gudabenådad lärandesituation.

Nära anknutet till detta kan det vara att lärare uppmuntras att öka sin känslighet för UEQ, UnExpected Questions, inte bara de invanda FAQ:erna, Frequently Asked Questions. Det är ju inte alla studenter som har förmågan (eller driften?) att låta de egna undringarna hinna ifatt dem, brottas med dem och också framföra dem. Men en öppen lärare kan spara på UEQ och efterhand låta dem ingå i den egna (väloljade) framställningen. Det kan bli många till gagn, särskilt dem som då kommer på *sin* undring – och så börjar vi om igen. Överhuvudtaget är ju lärandet uttalat iterativt – jag lovar dig, jag är fortfarande inte ”full”lärd (vad nu det skulle vara), och jag undrar över mycket vareviga dag. Också över sådant som jag tidigare trott mig förstå fullt ut. Mest handlar det förstås om sammanhang – det är ju de snarare än detaljerna som min åldersutvecklade hjärna ständigt är på spaning efter.

Allt gott

/Bodil

PS. Var du på plats i Jönköping också under din studie- och doktorandtid? Hade du på den tiden möjligen något med Henning Johansson att göra? Den frågan dök upp när jag såg din långfredagspositionering "Kvasiträsk". DS

Dalby den 18 april 2022

Kära Bodil,

Påskan är nu över och Jesus har hunnit bli korsfäst, död och begravnen, samt uppstånden igen ifrån det döda. Själv har jag inte hunnit med så speciellt mycket. Långsamhetsfredagen sträckte ut sig över hela påskhelgen, delvis förlamad av den strålande solen som här i Västerbotten speglade sig i ett oändligt gnistrande snötäcke.

Men jag har umgåtts med familjen vilket är roligt och uppbyggande. Vi har alltid något att diskutera om eftersom vi gör som du – om en person har en åsikt kan någon annan inta motsatt position bara för att vi ska få något att prata om och pröva idéerna. Inom teatern finns uttrycket att ”provprata”, det vill säga att prata för att se om tanken har tagit fast form eller om det fortfarande ska justeras. Kanske måste något läggas till eller dras ifrån. För att detta ens ska vara möjligt måste man befinna sig i ett tryggt sammanhang. Så som min familj, med mina vänner eller brevväxlingen med dig. Jag har faktiskt så tur att även på jobbet kan jag provprata med mina kollegor.

En forskare inom ledarskapsområdet, Amy Edmondson, har blivit känd för sin forskning om psykologisk trygghet. Hon studerar arbetslivet men det hon säger är relevant även för andra sammanhang. Edmondson menar att psykologisk trygghet ger bättre prestationer, ökat lärande och individer som vill och vågar dela med sig av sina kunskaper och erfarenheter. Psykologisk trygghet handlar om att människor i en grupp litar på varandra och vågar säga sin mening.

Psykologisk trygghet är en känsla, inte bara ett ord eller en box som ska checkas av. Däremot kan ord och boxar vara en väg att få systematik och ledtrådar för den som inte på naturlig väg kan skapa psykologisk trygghet. Det är egentligen både lätt och svårt, lätt för att man känner igen trygghet när man har det, svårt för att det är trixigt att skapa om det saknas. Du Bodil har nog de kvaliteter som krävs av en ledare för att skapa psykologisk trygghet. Bara det att konstatera att du inte är fullärd och att du reflekterar över sådant du redan vet, låter som exakt det som Edmondson menar ger utrymme för utbyte mellan människor och därmed lärande.

Över till en annan sak. Du frågade om Henning Johansson men då jag kom till Jönköping hade han redan slutat. Men han är en person som har gjort avtryck i organisationen och många talar väl om tiden då han ledde verksamheten, men jag har som sagt aldrig träffat honom. Inte ens i *Kvasiträsk*, som du säger. Det heter Kvavisträsk.

Namnet Kvavisträsk är helt enkelt Kvav is och träsk, det vill säga att byn ligger vid en sjö där det ibland blir syrebrist och fiskarna kvävs. Förr i tiden sa man att fisken kvävdes vart fjärde år, men det kanske inte exakt stämmer utan inträffar snarare med jämna mellanrum. Då det hände brukade vakar huggas så att fiskarna kunde komma upp till luften och andas men där kunde även vi i byn håva upp fisk med hinkar. Det var mest abborre, gädda och mört, så ingen exklusiv fångst, men min katt Charlie tyckte om färsk fisk.

När jag sedan flyttade och blev student i Lund kunde jag nästan skämmas över att komma från en liten by i norra Norrlands inland, istället för från en känd akademikerfamilj där alla hade spännande titlar och kunde alla akademiska traditioner utan och innan. Med tiden har detta vänt och jag uppskattar det enkla livet. Inget uppstylat utanpåverk, bara jordnära levande. Hem till byn är min livlina. Det är där jag hämtar kraft och laddar om. Jag längtar mer och mer tillbaka till platsen där jag kommer ifrån. Det är som om livsbanan böjt sig närapå ett helt varv och jag vill

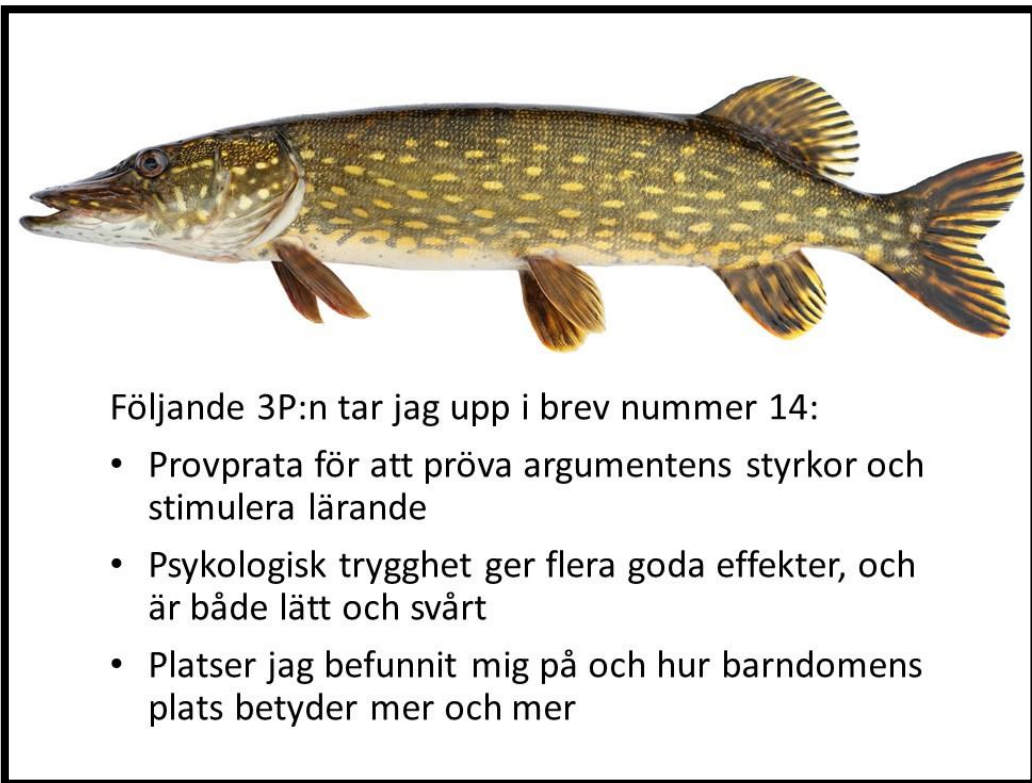
tillbaka till startpunkten. Det här är nog inte ovanligt när man kommer mot den senare halvan av livet.

Med hälsningar från norr

Cecilia

Kvavisträsk den 19 april 2022

Ps. Sammanfattar det hela i en power point.

Bodil brev 14

Katten också!

Tänk att jag *skrev* ”Kvasiträsk”, fast jag faktiskt inte bara hade *fäst mig* vid Ortsnamnet Kvavisträsk utan också *slagit upp* det och läst mig till var byn ligger och varför den har detta namn. Det är förstås inte första gången den sk Tryckfelsnisse driver gäck med mig. Fast jag har ännu större utbyte av dess kusin ”Skyltläsaren”, den som allt som oftast firar makalösa riumfer när den får mig att läsa fel på skyltar på långt håll. Om du bara visste vilka roligheter det står på ”mina” skyltar! Den snälla tolkningen av mina udda felassociationer är att de handlar om ett stort mått av kreativitet. Den kritiska är: ”hur tokig är jag egentligen där i mitt inre som kan tro att det står så när det egentligen står så?!” Hur som, Skyltläsaren är för mig ett av livets glädjeämnen.

Om jag fortsätter att märka ord, så reagerade jag på att du skrev ”uppstånden igen ifrån *det* döda”. Det heter väl ”de döda”, tänkte jag, och drog igång trosbekännelsen i minnet. Den sitter som berg, liksom mycket annat av det jag lärde mig rabbla som barn/ung. Ja, i detta har jag ”rätt” och du ”fel”. Men just ditt ”fel” tillförde en dimension som var så *vacker*. Att vara uppstånden från ”*det* döda” blir ju något mycket vidare än att bara vara uppstånden från de döda människorna – du skriver om att vara uppstigen från hela dödsriket med alla dess tidigare levande organismer.

Mycket finns att provprata kring, och det gör vi väl mest hela tiden i de här breven. Inspiration från dem tränger in också i andra sammanhang, märker jag. Vet du – om ett tag ska jag sätta mig och läsa igenom hela vår korrespondens och göra en förteckning över det i dina brev som blivit till nya nyckelord för mig *och* som faktiskt påverkar mig. Det blir spännande att se den listan, för den kommer ju att inspirera på sitt sätt precis som de enskilda nyckelorden gör på sitt. Mer är sällan bara ”mer”. *Mer är annorlunda*.

När jag frågade om dina och Henning Johanssons vägar hade korsats i Jönköping, var det ”bara” en plötslig impuls. Han och jag hann bara snubbla över varandra ett par tre gånger, men jag gillade det jag hann uppfatta av vad han stod för pedagogiskt och som människa. Det gedigna *och* det utmanade och utmanande i hans gestalt. Den mogna människan - men därför inte ”färdig”.

Inte heller jag kommer från någon akademisk eller sk ”fin” familj. Jag hade länge en obehagskänsla så snart jag hamnade i något sammanhang med många bestick och många glas. Andra grep dessa med självklarhet. Jag smygtittade – hur ska jag göra, vilket ska jag ta först, tänk om jag gör bort mig?! Jag var nog 30 när jag under en kristallkrona (!) plötsligt insåg: ”tänk, jag vet ju fortfarande inte om jag gör ’rätt’, men jag bryr mig ju inte längre!” Det var ett kristallklart ögonblick i ett fint hus utanför Falkenberg. Och – bäst av allt – sedan dess har jag inte besvärats av någon uppförandeosäkerhet. Det är ju så väldigt *lätt* att knäcka koderna – men det krävde att jag först hade uppnått ett visst mått av psykologisk trygghet för att kunna göra det.

Goda hälsningar

Bodil

I Dalbysolens sken, 22 april, 2022

Cecilia brev 15

Kära brevvän

Det är möjligt att se våra skrivfel 'det döda' och 'Kvasiträsk' som Freudianska felskrivningar. Felskrivningar och felsägningar är små guldorn för den som vill lära känna sig själv och lära känna andra. Det blir ett litet fönster som öppnas och om man kikar in kan man få syn på något där inne i kärnan. Apropos kärna så har frukter även skal. Det fick mig att tänka på en situation för länge sedan då en person från södra Sverige var på besök i Västerbotten och förvånat konstaterade att det var som om människor i norra Sverige inte hade något skal. Kärnan var blottad och det man mötte var själva personen. Men eftersom jag vet att det finns roller, normer och ritualer även i Västerbotten, vill jag prata mer om det här.

I min avhandling använde jag kulturbegreppet och då funderade jag även över mitt eget kulturella ursprung. Min kulturella *disjuncture* kom efter gymnasiet då jag åkte över till Kalifornien som au-pair. Kalifornien var då inte en extremt annorlunda kulturell miljö, men som ung fastnade jag för små skillnader och upplevde dem som stora. Det kunde handla om hur dörrhandtag var utformade och hur man hälsade på varandra. Kanske blev jag extra påverkad på grund av att jag bodde i en amerikansk familj och fick delta i deras vardag.

När jag kom tillbaka till Sverige flyttade jag till andra sidan av landet, till Skåne. Mitt intryck från att ha bott på olika ställen i Sverige är att vi har regionala kulturer i olika geografiska områden. Vi delar vissa kulturella element, till exempel språk, midsommar, lagar och offentliga system. Andra saker skiljer sig åt, så som dialekter och mattraditioner, arkitektur och landskapet. Men det här är ju inte låsta variabler. Som du säger så handlar ett livslångt lärande inte om att bli färdig, utan om hur vi fortsätter att formas under hela livet.

Det här fick mig att tänka på slow-cooking, ansatsen att ta tid på sig i matlagningen. Att formas i ett lärande är en sorts mental slow-cooking, där grytan får puttra och ingredienserna jobbar ihop sig till nya smaker. Vår brevväxling startar associationsflöden och nya tankar och du hade en både snäll och trolig tolkning att dina associationer handlar om ett stort mått av kreativitet. Apropos det, såg jag häromkvällen K-specials dokumentär *Paul Auster - What if?* För det första – jag älskar K-special. Vilken lyx att ha statligt finansierad bra kultur tillgänglig hemma. För det andra – Paul Auster sa att: ”Allt hänger ihop, och så arbetar ofta konstnärer – det ena leder till det andra”. Då tänkte jag på dig och på vår brevväxling och hur det ena leder till det andra. Vi kanske inte är konstnärer, men ett visst mått av kreativitet har vi ändå. Kreativitet finns ju i alla livets områden, om vi vill.

Varma hälsningar från ett vårkyligt Jönköping

Cecilia

Jönköping den 24 april 2022

Ps. Vad kul att du gillade min powerpoint. Jag var speciellt nöjd med illustrationen, eftersom det är första gången jag har haft anledning att använda en bild på en gädda i en presentation. Det var dessutom en så stor och fin gädda.

Bodil brev 15

Kära Cecilia,

Våren överfaller mig framifrån och bakifrån och från sidorna. Bedövande är den här inne i skogen där bokarna håller på att slå ut och vitsippsmattorna är oändliga. Precis som alla andra år låter jag mig också nu bedåras av vitsippan: den är så ren och uppriktig, den håller sig så frisk och glad så länge, och den ena är inte den andra lik. Har du sett det – att det inte bara är inbillning utan den ena vitsippan kan ha 6, den andra 7, den tredje 8 och den fjärde 9 blomblad. Förutom de 3 stjälkbladen som alla har nedanför blomman.

Ja, som du skriver är vi människor i allra högsta grad kulturella varelser. Det är faktiskt rakt upp och ner DUMT att vi blir så överraskade av att det inte är likadant borta som hemma. Dumt tycker jag också det är att så många intellekt abstraherar bort det kulturella och försöker hävda att var och en av oss kan knyta an till vem som helst, oberoende av kultur, bara vi gör oss av med våra fördomar. Men det är faktiskt ingen fördom att erkänna att människan är *både* en biologisk och en kulturell varelse. Det är rakt upp och ner en grav reduktion att resonera kring människan och medmänniskan som om de båda vore enbart biologiska.

Sedan är ju också det rent biologiska förundrande. Jag läser f n genetikerns Paul Nurse bok ”Vad är liv?”. En fantastisk ögonöppnare. Han fick Nobelpriset 2001, men jag tror inte det är någon slump att han skrev den här helhetsboken först två decennier senare. Gerotranscendensen visar sig inte bara i hur man upplever sig själv och det egna livet som äldre utan också hur man förändrar sina tankemönster i hur man ser på L I V E T och vad som är värt att fördjupa sig i. Hans bok är spikklar. Övergripande men med äkta nycklexempel. Fascinerande!

Paul Auster-dokumentären (jo, jag har sett den nu. Mycket bra!) fick mig också att fundera över om en skrivande människa kanske kliver snabbare mot transcendensen just utifrån allt sitt skrivande. Man måste ju vrida och vända på saker och ting, provprata och inte minst provskriva i all oändlighet. Det vore faktiskt konstigt om det inte påskyndade transcendensutvecklingen. Min egen Auster-era inföll före 2017 och därmed före ”4321”-boken som hade en så framträdande plats i dokumentären. *Den* ska jag läsa i sommar och sedan ska ”4321” få stå i bokhyllan tillsammans med de tidigare Austerböcker jag har: ”Den röda anteckningsboken”, ”Att uppfinna ensamheten” och ”Vinterdagbok” – jag nämner titlarna för när jag nu ser dem, tänker jag att urvalet nog säger mycket om mig själv...

På tal om det: vet du vilken Myer Briggs-typ du är? Själv är jag en INFJ:are: jag är I: introvert, N: intuitiv, F: går på känslor och J: kan fatta beslut. Det roliga med den här sortens förenklade av dominerande karakteristika (jag är t ex inte ”bara” F som i känslomänniska utan har också starka inslag av T som i tänkare) är att de fyra bokstäverna tillsammans kan få en att tänka speciella tankar om just kombinationen. T ex har jag tänkt att det är *tur* att jag har ett utåtagerande J i mig – annars skulle det ju som Lilla My i Mumintrollet säga bli ”rena rama känslostormen”. Både I och N och F utspelar sig ju därinne.

Om du nu förleds till att göra om(?) testet själv (det är snabbt gjort på nätet), så missa inte deras 2-3-sidningar om vad som kännetecknar just din ”sort”. Själv fick jag för första gången där en vink om att en INFJ:are med förkärlek är en skrivande människa. Ja, *förstås*, men det ”förstås” hade jag inte klart för mig förrän jag där läste att så är det. Själv tänker jag kring det att alla behöver vi ju återkoppling, men vi introverta intuitiva känslomänniskor söker inte den främst hos andra utan

hos oss själva. Så hur kan då ”jag” få återkoppling från ”mig”? Jo, förstås, genom att se vad jag skriver ...

Allt gott inför Valborg om bara tre dagar!
Bodil, 27 april, 2022

Kära Bodil,

Våren är en fascinerande tid. Inte bara för allt det vackra som springer fram från ingenting, utan också för att det är den årstid då skillnaden mellan norr och söder verkar vara störst. Det kan man se under resor uppåt eller neråt i landet. Man kan också se det på Facebook i bildinlägg från människor som bor på olika platser.

Däremot hade jag inte studerat vitsippan så nära som du har gjort. För mig var det mer en vitsippsmatta än enskilda blommor, så idag när jag gick i parken tittade jag lite närmare på dem. De skilde sig kanske åt, men jag såg mest hur de liknade varandra. Det saknades nog koncentration och det var i linje med resten av min dag. En annan dag kanske jag ser mer. För tusen år sedan gick jag en kurs i visuellt tänkande och där sa kursledare att om man studerar något riktigt djupt, så kan man se allt. Jag såg inte allt men jag såg att vitsippor i parken ser ut som florsocker på en kaka.

Apropå kaka, så är min mamma en stjärna i köket – jag brukar säga att ingen restaurang slår hennes kokkonst. Och jag menar det.

Under uppväxten var köket hennes domän och jag provade därför aldrig att laga mat. När jag flyttade hemifrån kunde jag inte ens koka ett ägg, men man lär sig. Med tiden har jag lärt mig att laga mat, och det är ju faktiskt inte svårare än att följa receptet. Men från att tekniskt kunna laga en måltid, så är jag nu i en fas då jag ser måltiden som den viktigaste familjesammanhållaren. När vi sitter ner och äter tillsammans pratar vi också. Det kanske är enda gången på dagen då vi faktiskt gör det.

Från att inte alls ha kunnat laga mat så ser jag nu att en av mina uppgifter som framåt blir att hålla grytan kokande. Att laga vardagsmat ses väl som en typisk kvinnoyrke som inte alltid har värderats så högt, men det kanske egentligen är en av viktigaste saker vi kan ägna oss åt. Under pandemin talades det om samhällsbärande yrken, yrken som vi inte kan vara utan för då faller samhället ihop. Vardagsmatlagning kan med inspiration från det kallas en *familjebärande uppgift*, något som bidrar till att samla familj och vänner i en splittrad vardag. Och om man inte orkar laga mat varje dag så går det att bjuda in till söndagsmiddag. Det gör min mamma och det skapar en god stämning i familjen att delta i dessa måltider. Ansvar för familjemiddagen är något som jag tänker ingår i min gerotranscendens. Jo, jag tänker att den har startat och att gerotranscendensen inte är bunden till en specifik ålder utan kan starta vid lite olika tidpunkter för olika individer, precis som du skriver. För mig handlar detta också om att träda tillbaka i bakgrunden och låta andra ta plats, vid matbordet och i andra sammanhang.

Det här vem man är ändras till viss del, men ens grundläggande personlighet finns ju där vare sig man vill eller inte. Det var länge sedan jag gjorde ett Myers-Briggs test, och jag kom förstås inte ihåg vad jag fick för resultat, så jag gjorde det igen på nätet. Du visste nog redan vad jag skulle få – jag är också en INFJ:are! Visst känner man igen sig och precis som du säger så sätter beskrivningen ord på sådant man på något plan redan vet och vissa saker som har kommit som insikter över tid.

Spännande att göra ett sådant test nu då jag känner mig själv bättre än då jag var yngre. Det jag fastnade för när jag läste beskrivningen var inte de enskilda egenskaperna utan uttrycket att man *tenderar att gravitera* mot sådant som passar en bra. Det är en fin tanke, att man rör sig mot människor, sammanhang och uppgifter som fungerar väl med den man är. Ibland hejdas den

rörelsen av olika anledningar och livet stagnerar. Då kanske man ska fundera på det är dags att skjuta ut sig i universum och börjar gravitera igen ...

På radion idag spelade de: Som en satellit högt upp i det blå, nu kan jag förstå vad världen är liten ändå.

Cecilia

Jönköping den 3 maj 2022

Bodil brev 16

Kära Cecilia,

Också jag har brukat fästa mig vid skillnaderna mellan norr och söder, inte bara i vårens tid utan också i höstens. Får jag komma med ett förslag på när jag tror de skillnaderna är som störst? Jo, vid *vårdagjämning* och *höstdagjämning*.

Just de tidpunkterna är mer speciella än ”bara” att dag och natt då är lika långa. Så här gick det till när jag fick den impuls som ledde till att jag ringade in vår- och höstdagjämningar som extrempunkter:

Det var höst, och min vana trogen hade jag fått en klump i halsen av att det blev *så* svart *så* tidigt på kvällarna. ”Mörknar det *fortare nu* eller är det bara en ackumulerad effekt av alla dagliga minskningar sedan midsommar?”, tänkte jag. Och insåg att det hade jag inte den blekaste aning om. Att räkna fram det är inte helt enkelt (det där tredimensionella, rotationen, jordaxelns lutning, du vet!). Så jag gjorde det enkelt för mig: tog fram en almanacka och prickade in solens upp och nedgång under året. Så här blev det: en månad före och en månad efter respektive vintersolstånd och sommarsolstånd håller sig dagens (och nattens) längd ungefär oförändrad. Sedan ökar förändringen per dag och *mest* accelererad är den vid *just* vårdagjämning och höstdagjämning (de utgör inflexionspunkter).

Så skrev du om matlagning och måltider. Om din mamma och hennes fantastiska matlagning, om dig själv och om det *familjebärande* i att skapa förutsättningar för det gemensamma ätandet. Själv är jag sedan alltid en äkta matmamma, men jag har faktiskt också en son, Håkan, som har ännu starkare matförtecken än jag: han är kock, docent i etnologi (med matinriktning), gästprofessor på SLU, tidigare preses i Måltidsakademien, mm. Jag ska skicka dig en av hans böcker: ”Svensk måltidskultur” (obs just måltidskultur, inte matkultur). Tillsammans skrev förresten Håkan och jag en gång ”Tio tankar om mat” med kapitel som ”Vad gör tiden med maten?” och ”Vad gör maten med tiden?”. Etc. Ja, det var kul. Du hittar den liksom många andra av mina böcker på min hemsida (bodil.jonsson.se).

Fast viktigast av allt i ditt senaste brev var ju infon om att du är en INFJ:are. Egentligen kunde det väl inte varit annorlunda med tanke på hur lätt vi hittar fram till varandra brevlades och hur roligt vi har när vi gör det? Men ändå! Och nu när vi vet att vi är dubbelt upp: betyder det ”bara” att vi är 2 INFJ:are eller slår tvåan männe igenom som dubbelt så stor brevglädje? Eller som brevglädjen i kvadrat?

Slutligen lite om *konserverad tid*. Jo, det finns faktiskt en sådan – inte ”sparad” men ”klonserverad”. Bara tänk på hur du har det där hemma, där du har lagt mycket tid på saker och utformning och förnyelse och ... Fast den tiden har inte bara försvunnit – den finns kvar inbyggd i ditt ”hemma” där sakerna och hela allt talar tillbaka till dig. Så är det också för relationer – alla våra gemensamma upplevelser konserveras och talar tillbaka. För att inte tala om hur det är med kunskapen.

Häromkvällen brände det till i mig där jag stod och ”konserverade tid” av bara den genom att olja in utemöbler och måla metallstativ så de blänkte i kvällssolen. Det omskötta utstrålade ett välmående i klass med min inre tillfredsställelse. Och solen sken, alla försommarens dofter omgav mig, fåglarna sjöng, livet lekte och jag kände mig rakt upp och ner nyttig. *Vad mer kan man begära?* Men då, *just då*, när jag mådde som allra bäst slog det ner som en blix inuti mig: det här är ju *precis* tvärtom mot hur de har det i Ukraina! Den massiva förstörelse som de invaderande ryssarna

utövar är inte bara förödande i stunden och för framtiden. Den utgör också en *stöld av deras konserverade tid*. Bäsärkagången inte bara mördar människor, raserar hus och hela byar och städer – den tar också ifrån ukrainarna all den tid som de och deras förfäder hade konserverat i det som nu smulats sönder. Likväl hör vi den ena hemvändande ukrainaren efter den andra säga: ”vi ska bygga upp det här igen. Alltihop! Bara sedan ryssen aldrig mer kommer tillbaka ...” Människan ger ju inte upp. Varken tron på sin framtid eller sin önskan att i nuet skapa något som längre fram ska finnas kvar bevarat från det förflutna.

Allt gott

Bodil

PS. Vet du vad ordet int/ellekt kommer av? Jo, av inter=mellan och ellekt=välja. I en intellektuell miljö ska det alltså finnas mycket att *välja mellan*. DS

Dalby den 7 maj 2022

Till min brevvän Bodil,

Jag vet inte om du har haft känslan att tankarna du tänkt inte är dina egna tankar. Flera gånger när jag har fått en idé som jag tycker är så unik och ny så har jag sedan fått veta att det är flera som har tänkt så redan. I samma anda var det spöklikt att läsa ditt brev, för samma dag hade jag också njutit av våren och tillvaron och samtidigt som jag tänkte på kriget i Ukraina och hur deras tillvaro har splittrats. Eller som du säger, de har blivit bestulna på sin *konserverade tid*. Det kanske inte är ovanligt att tänka på kriget, det dominerar media i Sverige just nu och tar sig in i våra vardagsupplevelser, men ändå. Känslan var samhörighet då jag läste ditt brev och jag har bestämt mig för att våga orientera mig (att börja gravitera) mot sådant som jag ser som viktigt. Det är en viktig känsla att känna samhörighet.

Det här är löst kopplat till idén om att göra sin *life review*, en berättelse som summerar livet på ett sätt som gör det begripligt och kanske till och med meningsfullt. På en anställningsintervju en gång i tiden fick jag frågan om hur jag såg på mitt bidrag, vad jag ville sätta för avtryck. Det här var ju kopplat till ett jobb, och förväntningarna låg väl på att jag skulle säga något käckt och positivt som låg i linje med rådande trender inom ledarskap. Men om mitt avtryck eller mitt bidrag som människa ska rymmas inom yrkesramen blir det lätt lite platt. Eller klyschigt. Ett avtryck eller bidrag kan väl bara ses i sin helhet, och livet rymmer mer än arbetslivet. Däremot har jag i mitt jobb kunnat orientera mig mot sådant som jag uppfattar som viktigare än annat, och det är därför jag arbetar med vuxnas livslånga lärande.

Hur som helst, en livsåterblick ses ju ofta som något som sker i slutet på livet men varför inte göra den flera gånger om? Vi vet ju inte exakt när vi ska dö, så vi kan inte vänta in och göra livsåterblicken precis i sista minuten. Däremot kan vi göra den flera gånger och på så sätt få syn på vad det är vi håller på med och vem man vill vara. I livsåterblicken ingår det att *reminessa*, som det heter på svengelska. Att *reminessa* är inte bara att hastigt försöka minnas något utan att verkligen ägna tid åt fina minnen som möjliga fragment för det livsberättelse som träder fram.

När jag var hemma i Västerbotten över påsken satt jag och mamma med boken om mitt liv och jag frågade och hon delade med sig av minnen från förr, från en tid då jag fanns eller till och med innan. Då blev det tydligt att våra minnen inte är enbart våra egna. När mamma berättar om ett minne integreras det i mitt minne. På så sätt kan minnen färdas över flera generationer genom det vi berättar för varandra. Det är en fin tanke.

Nu kom jag på en annan sak som jag vill ta upp apropå det här med att *reminessa*. Jag har många saker som bär på minnen, som till exempel att 'de där örhängena fick jag av mamma och pappa på min 25-årsdag' eller att 'den där tavlan köpte jag eftersom den påminde om vår resa till Afrika'. För min del är detta något positivt och njutbart och därför blir jag så upprörd när det ska rensas och slängas och döstädas hela tiden.

Visst, jag förstår om man vill hjälpa till genom att röja undan så att det inte blir så mycket att gå igenom för efterlevande men samtidigt gör man sig av med många minnen. Beror det på den svenska kulturen där allting ska ha en uppgift och vara praktiskt, annars är det inget värt? Men att minnas och att njuta av saker är väl också något sorts funktion? Ja i alla fall för mig är det så.

Materialiteten tar fram en sinnlighet, att känna på något, att titta på något, lukta eller lyssna på något. Och om det gäller mat, att smaka på något. Det gläder mig att höra att ni i er familj har stort intresse för mat. Boken *Måltidskultur* låter spännande som *food for thought*.

Varma hälsningar

Cecilia

Jönköping den 10 maj 2022

Bodil brev 17

Kära Cecilia,

Tur att jag har ett dokument som heter ”Samlad brevväxling”. Det ligger inuti mappen ”Cecilia”(!) – snacka om relationellt. Det dokumentet har jag fått gå tillbaka till flera gånger när jag tänkt ”det här har vi nog redan samtalat om ... – eller har vi inte”? Vid den undringen går jag dit och kollar. Och förbluffande ofta har vi *inte* det, dvs vi har fortfarande kvar en stor mängd hittills odelade tankar och nycklexempel. Ja, t o m ett och annat nästan paradigmiskt exempel.

Nu kan jag alltså berätta för dig för första gången om ett foto på en äldre kvinna som sitter med en massa inramade foton framför sig. I verkligheten var hon faktiskt från Jönköping av alla ställen. Hon skulle precis flytta till ett äldreboende, och det var ingen särskild dramatik kring det. Hon ville själv flytta, och barnen tyckte det var bra. De var alla på plats, det som skulle med var ordentligt packat och strax skulle flyttbilen komma. Men den hade blivit fördröjd och i det vakuum som då uppkom föreslog ett av barnen att mamman skulle använda stunden till att välja ut vilka foton hon ville ha med sig. De hade nämligen alldeles glömt att packa sådana. Och det fanns garanterat inte så många hyllmeter på det nya boendet att det skulle räcka till alla bilderna. Ett urval var alltså på sin plats.

Fotot här visar inte kvinnan i helbild utan det är inriktat på fotografierna och på hennes händer. Hon hade nämligen inte kunnat se bilderna särskilt väl de senaste åren eftersom hon hade en makuladegeneration. Men hon hade klarat sin fotorelation bra ändå, för alla ramar var olika och hon mindes vem som var på vilken bild. Därigenom hade hon kunnat utveckla en vana att *känna på ramarna* för att locka fram sin inre bild av vederbörande. Det var så hon hade ”sett” dem på sistone.

När hon nu skulle göra sitt bildurval fick det bli genom att känna sig fram. Jag blir inte så lite rörd av bilden på det. De vars bild-i-ram som fick följa med skulle hon komma ihåg och kunna relatera till betydligt längre än de som rensats bort.

Jag håller med dig, Cecilia – döstädning är ingen bagatell utan ett allvarligt ingrepp. Det verkar så ädelt att tänka på att eftervärlden inte ska utsättas för onödigt mycket besvär genom all ens röra och alla prylar. Och ja, det är förstås bra. Men är detta *så* viktigt att det väger upp den egna förlust av konkreta minneskrokar (”distribuerad kognition” på fint språk) som döstädning leder till?

Nu ett helt annat tidsperspektiv:

Det är välkänt – också vad gäller forskningsgenombrott – att vissa tankar liksom ligger i tiden. Att Newton och Leibniz ungefär samtidigt formulerade infinitesimalkalkyl är bara ett bland många exempel på samtidigheter. Tiden var s k mogen. Det är som om tiden ”tänker”. Men tiden handlar inte – det måste människorna göra.

Visst har jag många gånger både tänkt och märkt att mina (för mig själv ...) urnya tankar sällan är urnya för mänskligheten. Och är man någon gång i närheten av att formulera något äktnytt, kan man på förhand vara säker om att det samtidigt finns åtminstone en människa till, troligen flera, som också formulerar samma tanke. Vilket egentligen aldrig känts nedslående för mig, för min egen process påverkas ju bara marginellt av det. Jag fortsätter att bli hög av (för mig) nya tankar. Vilket är en god egenskap för därigenom är jag ganska så billig i drift.

Jag gläds med dig över att du kan *reminessa* med din mamma. Dels för att du därmed får bredare historiska fästen, dels för att ni troligen kommer på hur olika era minnen är av det som ni upplevt tillsammans och samtidigt. Då och då funderar jag på hur allt det som jag ”lärt” mig liksom allt det som sedan blivit till ”mina minnen” en gång tagits in av *min kropp*. Sådan som den var då. Den tanken gör ju både lärandet och minnena till nästan osannolika skeenden – tänk att det som jag lärde mig *där och då* med en helt annan kropp åtminstone i viss utsträckning kan funka som lärdom också *här och nu* för min nuvarande gestalt. Underverk!

”Måltidskultur låter spännande som *food for thought* (haha)” (boken är på väg till dig). ”Om du inte har tröttnat på konceptet med *tio tankar om ...* kanske vi ska sikta på ”Tio tankar om livslångt lärande”? Ja, det skulle alldeles säkert gå att göra en sådan bok med våra brevskrivna texter som underlag. Lite subtraktion här och lite addition där och så en och annan tillkommande ljus idé utifrån själva genomläsningen. Samtidigt värjer jag mig än så länge mot tanken på att loss göra det här tankeutbytet från dess tillkomstmiljö och -form.

Men vi får återkomma till frågan när vi nått det magiska tjugotalet.

Goda hälsningar

Bodil

Dalby den 10 maj 2022

Tusen tack Bodil, för den fina boken om måltidskultur som kom med posten. Det ska bli spännande att läsa den, inte minst känner jag så efter att ha tagit ett s k smakprov. Det gjorde jag genom att göra något som jag aldrig har gjort förut – jag läste det sista kapitlet först. Nog för att jag har skummat och hoppat i boktexter men att gå direkt till sista kapitlet och läsa det rakt igenom har jag inte provat tidigare.

En del av förklaringen till att jag läste hela kapitlet var förstas själva textens dragkraft. Den gav sig direkt på frågan om monografins vara eller icke vara. Det här är en fråga som är viktig eftersom publikationens format sätter ramarna för den kunskap som kan uttryckas i text. Vad är möjligt respektive omöjligt att säga i bokform, i en artikel, i en serieruta eller genom en bild?

Sedan fanns det förstas iakttagelser kring måltidskultur i kapitlet som din son har skrivit. En kommentar är hur måltidens magiska dimensioner fanns, försvann men återkom i ny form. Även du skriver ju om magi tidigare i den här brevväxlingen. Ni verkar gilla magi i er familj. Det är faktiskt något magiskt med ordet magi i sig själv.

Och en bok leder till en annan. Jag kom att tänka på Lilian Ryds bok *Vi åt aldrig lunch*. Hon diskuterar bland annat hur engelskans *lunch* blev poppis att använda men också hur det var något annat är det lagade förmiddagsmålet som folk åt i norr. Kanske liknande det mer vad man söderut kallade middag (mitt på dagen målet).

Bokpaketet du skickade hade frankerats med frimärken med hundar på. Har vi pratat hund? Jag tror inte det. Det fanns Golden retriever, Whippet, Bichon Havanais och något som jag tror är en blandras på frimärkena. Mina två hundar är Shetland sheepdogs, trefärgade. Jag har sagt nej till hund i alla år, nej, nej, nej, det är ju som att ha en bebis som aldrig växer upp. Katter var min melodi.

Men så sammanföll några händelser, som gjorde att vi skaffade valp. Det har varit kärlek från första stund. Jag är förtrollad (och ibland helt förbrukad) av denna nya relation. Jag märker också hur jag har förändrats eftersom hund-människa-interaktionen kräver det. På hundkurserna brukar de ju säga att det är människan som ska lära sig hur man ska bete sig, minst lika mycket som hunden.

Beteendeförändringar är inte alls lika lätt att prata om på ett oproblematiskt sätt då det gäller vuxnas lärande. Det har väl något att göra med att som vuxen är man en fri individ och ska inte betingas att göra eller reagera på ett eller annat sätt. Det blir en etisk och moralisk fråga. Däremot så har vi ju inlärd beteenden, vare sig vi pratar om det eller ej.

Din fina berättelse om kvinnan som skulle flytta och inte kunde ta med sig alla fotografier var verkligen rörande. Inte bara för att det var ett exempel på vikten av minneskrokar för att knyta tillbaka till sådant som har hänt tidigare i ens liv, utan också för att det var en illustration av hur vi kan lära oss att fungera på nya sätt. Det är som att kvinnan hade lärt sig att se även med händerna, med känseln, och inte bara med ögonen.

Att avläsa material taktilt genom beröring kan ge mängder av information som exempelvis form, textur och temperatur – jag skulle vilja säga att det är nästan lite magiskt hur vi använder hela vår kropp för att ta in information. Och det är spännande att tänka på hur något så visuellt som ett foto kan bli en materiell upplevelse. Det här med lärandets mikrofysik är nog något som vi behöver veta mer om.

Varma hälsningar

Cecilia

Jönköping den 12 maj 2022

Kära Cecilia,

Javisst sätter publikationens *format* ramarna för den kunskap som kan uttryckas! Och det handlar inte bara om formatet sett till omfång (och därmed vilka teman det alls är lönt att alls närma sig) utan också om form och sammanhang i vidare bemärkelse. Vilka är förutsättningarna, vilka är förväntningarna, vad är det i det *yttre* som avgör vilka inre sammanhang som kan komma fram?

Du och jag vet ju ännu inte om dessa våra brev blir till en publikation, men vi vet sedan ett tag ganska mycket om vad just den här formen gjort med vad som kommit ut ur oss. Om jag talar för mig själv: jag har kommit att gilla *dig*, dvs känner att jag skriver till en vän, jag blir *utmanad* av dig, jag tycker om att *prov tänka* med dig, och jag tycker om att *läsa* respektive *skriva* enligt ”vartannat åt respektive dam”. Men allra mest tycker jag om närvaron av vår imaginära barnmorska som liksom *drar* ut tankar ur mig utifrån (primärt) just ditt senaste brev- Endera tankar som är nyskapade eller sådana som lockats fram ur allt det gamla tankegodset inuti mig som plötsligt så gärna vill vara med i leken men som kan ha varit tysta länge.

Sådant händer också vid vanlig läsning, förstås, men då är det lätt hänt att jag bara läser vidare och de ny/åter-uppväckta tankarna fladdrar bara bort. Men genom att det där senaste brevet, det som var upphovet till själva tanken i mig, *ligger kvar* på datorn eller på bordet och bara väntar på att bli *besvarat* finns upphovskällan aktivt närvarande. Och då behöver vår imaginära barnmorska liksom bara hålla sin hand över det hela, så ploppar det ut ”svar”. Om jag nu skriver att det allt är lite magi inblandad i det hela, blir jag dig svaret skyldig om vad jag tycker är magiskt i detta. Jo, att det är så *lätt* och *roligt* så att det blir *svävande* och *lekande*. Det är helt enkelt *konvivialt* för mig, ett tillstånd som är jätteviktigt.

Jag kan berätta mycket om konvivialitet men en god början kan vara att du tar dig 90 sekunder och lyssnar till Rainer Weiss i samtal med Victoria Dyring på SVTplay: [”Every day is an interesting day”](https://www.youtube.com/watch?v=rI339PuTaOQ), <https://www.youtube.com/watch?v=rI339PuTaOQ>, 0.28 – 1.59. Där ringar han in just *konvivialitet* som en av de två nyckelfaktorerna som behövdes för gruppens upptäckt av gravitationsvågorna. **”It has to be fun!”**

Du skriver om en bok av Lilian Ryd – den har jag inte läst, men det får jag göra. Däremot är jag väl hemmastadd hos kulturgeografer som Orvar Löfgren, Jonas Frykman och Ronny Ambjörnsson som ju alla är fantastiska både på att *make the familiar strange* och att *make the strange familiar*.

En annan viktig detalj: också jag är kattmänniska men sedan ett år är vi kattlösa – det blev så sorgligt när Katja dog och det där att ”skaffa en ny” utgör fortfarande en tröskel.

Slutligen lite grand om det där hur bilder uppstår inuti oss. Långt tillbaka, dvs före Newton och t o m före Brahe, Kepler och Galilei, såg tänkare inre bilder som resultat av att något i det yttre liksom frigjorde sig och åkte som på räls in genom våra ögon. Uttrycket ”inbillning” lär förresten härröra från just ”inbildning” (källa: Rolf Lindborg, idéhistoriker). Men fysikens föreställningar om avbildning på näthinnan vilar helt och hållet på den geometriska optikens lagar (ibland kan också lite våglära behövas) – samma modell som fungerar för glaslinser och prismor och kikare och mikroskop och ... Den optiska avbildningen som ögat gör hamnar upp och ner på näthinnan (det vet du säkert) men det har hjärnan lärt sig att bortse från, så vi ”ser” världen rättvänd trots att näthinnebilderna är upp och ner.

(Man kan förresten sätta prismor framför ögonen som vänder världen upp och ner och genom dem blir då näthinneavbildningen rättvänd. Men hjärnan är ju van vid att vända, så den fortsätter att göra så och tolkar nu den rättvända näthinnebildens som att världen *är* upp och ner. Men hjärnan kan lära sig, så mina sagesmän säger att bara man har tålamod och behåller prismaglasögonen på (några timmar eller dygn), blir världen åter rättvänd. Självt har jag aldrig vågat prova så länge för tänk om det inte skulle gå tillbaka när jag inte längre vill ha prismaglasögon?!)

Tillbaka till vardagen: när jag nu tittar ut genom fönstret, vad är det då för bild jag upplever? Tja, visst påverkar den fysikaliska bilden på näthinnan och vad synnerven kan föra vidare för information därifrån det jag ser. Men mycket annat är inblandat, sådant som hör till hjärnforskningens och kognitionens och lärandets domäner, inte fysikens. Vi *konstruerar* ju våra inre bilder, dvs vi ”ser” inte bara det vi optiskt ser utan både *mer* och *mindre* och garanterat annorlunda.

Ett banalt exempel: Om jag frågar dig: vad ser du här? Och visar □, så svarar du troligen ett diagonalt streck.

Om jag fortsätter: vad ser du här? Och visar □, så säger du nog ett diagonalt streck som lutar på andra hållet.

Om jag fortsätter med – , så säger du nog ett litet horisontellt streck.

Men om jag visar dig dessa sammanfogade, så ”ser” du inte alls tre streck med olika längd och lutning utan ett A. Det och bara det. Vi har inte råd med detaljseende när detaljer väl sammanfogats till något vi valt att se som en helhet. Och förresten skarvar vi vilt i vårt seende – det som man sett 1000 gånger är man inte längre särskilt uppmärksam på utan kollar bara av att allt är som vanligt. I gengäld blir vi *oerhört* medvetna om det är något som avviker från det vanliga. T ex en finne på näsan – *den* ser man så tydligt att man nästan glömmer att den sitter på en näsa som sitter i ett ansikte.

Kram

Bodil

Dalby 14/5, 2022

Du skickade ditt senaste brev med texten upp och ner Bodil.

Det tar lite längre tid att läsa men det går. Det är en sak som jag verkligen uppskattar hos dig – de lekfulla inslagen. Det ger också upphov till konvivialitet. Den video som var länkad om detta fanns inte längre kvar men jag sökte runt lite och hittade din blogg där du skrivit om konvivialitet. Där skriver du bland annat att det står för ”det vänskapliga och glädjefulla och gemensamma, inte sällan i festliga sammanhang.” Vår brevväxling är en form av konvivialitet och det är bra att veta att den kan finnas även på detta sätt och inte alltid kräver kroppens närvaro. Pandemier, rullstolar, avstånd och annat är inte i sig hinder för gemenskaper och givande utbyten. Det är bra.

Över till något annat. Jag har en känsla av att jag är på väg att prioritera om i mitt liv. Det är en process som jag befinner mig i och från dag till dag märks ingen skillnad men jag vet att jag rör mig mot något annat. Förändringsprocesser som kommer inifrån brukar leda till något gott i slutändan, något som ger bättre fäste i livet och som känns meningsfullt. Jag ser fram mot detta.

Under pandemin uppstod många frågor kring hur man *bör* och hur man *vill* leva sitt liv. Det är kanske en förklaring till min känsla av att vara i en förändringsprocess och om jag är uppmärksam kan jag lära mig mycket på vägen. För några år sedan hade vi besök av en gästforskare, Deirdre McCloskey, som gav mig sin bok *Crossing, A Memoir*. Den handlar om övergången från att vara man till att vara kvinna och är en fantastisk studie i vad det innebär att vara kvinna. Min process handlar inte om något så stort som att byta kön, men jag tror ändå att det finns mycket att upptäcka. Det gäller bara att omge sig med bra personer under tiden eftersom det kan vara sårbart.

När människor ska utvecklas används ibland uttrycket att gå utanför sin komfortzon (jag antar att det springer ur Vygotskis Proximalzonsteori) och när man tänker på det så innebär det att befinna sig i en zon där man inte känner sig bekväm men det viktiga då är ju att de människor som finns runt omkring en kommer med ut i zonen och håller en i handen, eller finns där inne i komfortzonen beredda att ta emot en när vi vill tillbaka in i komfortzonen. Tanken med denna metafor är ju att vi ska våga oss ut i zoner där vi inte är bekväma för att lära känna dem, bli bekväma med dem och därmed också öka vår zon där vi känner oss komfortabla. Att göra detta med andra är väl att bejaka konvivialitet, att söka sig till glädje och gemenskaper.

Från din vän

Cecilia

Jönköping den 15 maj 2022

Ps. Apropos kattfrågan, så finns det många fina katter som blivit övergivna och behöver nya hem. Man kan ju bara åka dit och titta ...

Pps. Jag är mycket tacksam för vår brevvänskap. Jag beundrade dig innan men nu tycker jag dessutom om dig som en vän. Det är fantastiskt att få utbyta tankar med någon som gör att jag måste vrida mina egna tankar ett halvt varv (eller ett helt) ibland och som så generöst delar med sig av innehållsflöden som uppstår.

Ppps. Koltrasten sjunger utanför fönstret.

Bodil brev 19

Cecilia,

Jag repeterar ur flickårens poesialbum:

”Livet det går härs och tvärs.
Så går även denna vers”

Du märker av det f n som någon form av större ”transition” och det låter som att du inte kan ringa in din nästa zon ännu men att det du vet tydligast är att du är i ett *mellanläge*. **Du håller alltså ställtid, Cecilia.** Och ställtid kräver mod. Och därtill en omvärld som förstår att ställtid är krävande. Ja, den kräver egentligen allt utom splittrande aktiviteter typ business-as-usual. Man förefaller ju så oerhört inaktiv relativt omvärlden i perioder när man i realiteten är fullt upptagen av ”inuti-världen”, och det gör att den pockar på och pockar på, t o m mer än annars. Jag kan bara säga ett: *håll i!* Och ett till: *håll ut!* Och jag finns här till hands om du kan ha mig till något.

Från stort till smått: själv har jag i det lilla varit fram och tillbaka till Stockholm sedan sist. I måndags för en föreläsning ute i Vaxholm och i tisdags för ett megaevent på Stockholmsmässan (”A sustainable tomorrow”). Men bådadera har försvunnit i halvglömska utifrån vad som hände sedan. Jag tog tåget vid 17-tiden i akt och mening att vara hemma vid 22. Men tji vad jag bedrog mig. Låste upp dörren här hemma vid 4-tiden på morgonen. 6 timmar efter förväntad tid. först var det spårproblem vid Flen som tog 3 timmar extra och sedan när vi kom till Hässleholm hade det skett en ”olycka” mellan Hässleholm och Lund, dvs vi fick köra om Helsingborg men skulle då först invänta nästa Stockholmståg så att vi kunde köra hopplänkade. Ja, ja, sådant händer, men det blev liksom bara föööööör mycket. Dels genom att det tog uppmärksamheten från det som varit, dels genom att det nu spiller över ett dygn eller två framåt. Så varje dag är faktiskt *inte* en intressant dag.

Men på det stora hela kan man ändå påverka sitt liv så att man för det allra mesta upplever varje dag som en gåva. Som något man faktiskt är *tacksam* för. Själv har jag också lite sådana där tacksamhetsinventeringsstöd inbyggda i livet. Ett av dem är frekevnt. Jag har ett halvkroniskt fysiologiskt elände X som flammar upp då och då och som då gör så in i helvete ont. Jag skulle så gärna vilja vara av med det! Men det finns i alla fall något bra med X, för när livet i övrigt tar emot ibland, dyker det nästan alltid upp ett: ”jag har i alla fall inte X nu! Tack!! Hurra!!!”

Hur som helst (hm): när jag nu skriver detta, kom jag att tänka på något annat. Har jag berättat för dig att jag ofta har synnerligen aktiva drömnätter? Innefattande allt mellan mardrömmar och lyckotoppar, mellan slentrian och geniala idéer. För att ”förstå” den mardröm jag nu ska berätta om behövs två förkunskaper. Den ena är att jag på dagen före drömnatten hade samtalat med min ena dotter om migrän. Vi har det båda men ganska sällan och oftast inte så hemskt intensivt. Men hon berättade om ett tillfälle i ett fjärran land då hon fick en praktmigrän sittande högt upp på en elefant. Därifrån kan man ju inte ta sig ner själv utan hon fick under en intensiv migränattack invänta sin tur att komma ner på fast mark skumpande omkring där uppe. Hon berättade hur hon sedan låg där länge och liksom höll sig fast i gräset. Den andra är att jag har en getingallergi (förvärvad av att jag en gång lyckades bli stucken av en bålgetingsdrottning), och därför är synnerligen observant på att medicinera om jag råkat bli getingstucken. *Så*, nu känner du förhistorierna.

På natten efter Karins elefantberättelse drömde jag (för första gången på de 15 år som gått sedan den fatala träffen mellan bålgetingsdrottningen och mig) om just en bålgetingsituation och inte

vilken som helst utan en fullständigt fasansfull. Jag fastnade i maran att *jag hade en bålgeting i vänster öga*. Drömforskare menar ju visserligen att våra upplevt evighetslånga drömmar är urkorta, Men för mig känns det som att jag kämpade en evighet för att komma upp till vakenytan. Undan för undan under detta successiva avlägsnande från mardrömmen blev jag mer och mer medveten om mitt halvvakna mantra ”*jag har en bålgeting i vänster öga, men det **gör** ju inte ont, jag har en bålgeting i vänster öga, men det **gör** ju inte ont, jag har ...*”. Ja, ja, svetten rann när jag till sist var vaken på riktigt. Natten var fördärvad. Men tacksam var jag, ska du veta, för *det gjorde ju inte ont!*

Kram

Bodil

Dalby den 19 maj, 2022

Kära Bodil,

Det var några dagar sedan jag fick ditt brev och eftersom vi har sagt att vi ska skriva tjugo stycken var så misstänker jag att jag förhalar skrivandet, som för att dra ut på tiden för vår brevväxling. Din dikt fick mig att tänka på en annan dikt. När jag skulle installeras som professor fick jag också äran att hålla lärarnas tal till studenterna. Då tog jag med en dikt som jag hörde som ung. Den var skriven av en gammal kvinna som bodde på ett hem där min kompis arbetade. Tyvärr vet jag vet inte vad hon hette, men så här gick dikten:

Kringelkrokig är vår bana

Den har många vilsna spår,

men med tiden kan man ana,

var den rätta vägen går.

För mig handlar dikten om det här vi tidigare talat om, nämligen hur vi inte bara graviterar mot himlakroppen jorden, utan också graviterar mot det som känns meningsfullt. Men från himlakropp till himla kropp – du nämnde att du har ett *halvkroniskt fysiologiskt elände*, som gör dig tacksam de stunder du är smärtfri. Det leder tankarna in på att smärta och lidande inte bara är naturligt, utan det kanske är nödvändigt?

En intressant diskussion om smärta förs av filosofen Byung-Chul Han. Han skriver om rädslan för smärta som finns i samhället och hur estetiken återspeglar detta genom att bli platt. Kapitalismens estetik ska inte störa våra sinnen utan den ska behaga och vara *smooth*. Han kallar detta en pornografisk estetik, och med det menas att skönhet har blivit tillrättalagt och stelt. Det döljer den skönhet som kan finnas i det skavda och i smärtan. Den skönhet som kan finnas i det fula.

Det perfekta är ju sällan intressant. Och det är i linje med vad Rainer Weiss säger om att det är varje dag som är intressant. Du har ett problem och du löser det och du blir nöjd. Det här med tåget kunde du inte lösa själv, och därför var det inte *intressant* och kunde inte ge dig glädje eftersom det hela skedde bortom din kontroll. Vilken mardröm.

Drömmar (och mardrömmar) är definitivt oförutsägbara. Du ger dig inte in på någon drömtydning utan istället ser du smärtan rakt i ögat (!) genom att i tillståndet mellan dröm och vakenhet inse att det inte gör ont. Jag tror definitivt att drömmar är viktiga för att bearbeta sådant vi är med om, en sorts lärandeprocess, men jag kan inte säga på vilket sätt det sker.

Carl Jung menade att drömmarna var en portal till det omedvetna och kanske till och med till ett gemensamt (o)medvetande. En annan teori från psykologin är Erik Erikson som vi har nämnt tidigare. Det är något med ditt skrivande som får mig att göra nya associationer och vända på mina tankar. En sådan vändning är att jag kom på att Eriksons utvecklingsteori, som är inriktad på stadier i utvecklingen och med starkt fokus på den tidiga barndomen, skulle i vuxen ålder kunna ses som parallella processer där vi kan röra oss på varje skala. Då blir följande stadier istället skalor som behandlar olika dimensioner i det lärande som pågår:

Tillit ----- misstro
Självständighet ----- tvivel
Initiativ ----- skuldkänslor
Flitighet ----- underlägsenhet
Identitet ----- identitetsförvirring
Närhet ----- isolering
Produktivitet ----- stillastående
Integration ----- förtvivlan

Det vore superspännande att göra en studie av hur vuxna personer upplever sig befinna sig på skalorna och också höra dem resonera kring de olika dimensionernas betydelse. Peter Jarvis skriver om hur vi både är och blir till (being and becoming) som en process i ett livslångt lärande. Dessa skalor skulle kunna ge ledtrådar i detta livslärande. Vad sägs – ska vi dra igång ett forskningsprojekt?

Med hjärtliga hälsningar

Cecilia

Jönköping den 27 maj 2022

Bodil brev 20

Kära Cecilia,

Inte behöver vi känna oss bundna av att vår ”på prov”-period nu är slut – den var ju ”bara” ett beslut av två durkdrivna projektledare för att ge det hela lite form och schwung. Nu är läget ett annat – nu behöver detta inte vara ett projekt med sitt eget namn och avgränsning i tid och rum, nu är det något som slingrat sig in i livet. *På direkten tycker jag att vi absolut ska lova varandra att fortsätta skicka brev då och då när vi hamnar i något som behöver ett kvalificerat provpratande!*

För mig är det tveksamt om jag alls vill och kan ringa in något fysiskt lidande som är av godo *per se*. Mentalt är det annorlunda. Första gången jag fick en blyxtbelyst bild av detta var när en åhörare (apropå ett inslag om årsringar som jag hade haft i en föreläsning) sa: ”ja, och så är det ju för oss människor precis som för träden att de *goda* åren ger mycket bredare årsringar än de magra!” ”Nej, nej, nej” sa jag. För då såg jag i skarp belysning en helt annan bild: det är ju precis tvärtom, åtminstone för mig. Mitt liv har skapat många fantastiska årsringar i mig då livet gått liksom på räls och jag bara levt på. Sjungit i kapp med fåglarna. Och livet mest bara lekt. Givetvis är jag jättetacksam och glad över de perioderna – men jag kan därför inte påstå att det är de som lämnar tydligast spår i mig efteråt. *Det är i stället de ”onda” åren som format de bredaste årsringarna.* För det är de som tvingat fram vändningar i livet, det är de som gjort att jag djupnat, omprövat och vidgat mitt jag.

På SVTplay ligger det ute en lång serie ”Mästare” (eller möjligen ”Mästaren”) där olika kulturpersonligheter i en given form berättar om sina djupaste insikter inom sina respektive gebiet och hur dessa kommit fram. Sissela Kyhle säger där att för henne har endast det blivit *riktigt* bra humormässigt som först har krävt av henne att hon brottats med något som gjort *ont på riktigt* och som varit *riktigt svårt*. Ja, både hon och jag skulle ha lätt att haka på det du skriver om ”filosofen Byung-Chul Han och den kapitalismens rädsla för smärta som leder in i en pornografisk estetik, dvs en tillrättalagd och stel skönhet. Den döljer den skönhet som kan finnas i det skavda och i smärtan.

Visst är det så, visst vill vi ha *variation*. Kemiskt gäller det faktiskt för en perfekt kristall att den inte kan växa. Och mänskligt gäller det samma för oss: det är *variation (snarare än repetition) som är all inlärnings moder*.

Grattis till dig att du nu unnar dig mer lek i den ställtid som du befinner dig i 😊 😊 😊

Cecilia, jag samtalar gärna med dig om ditt upplägg att hoppa av från ”stadier” i åldrandet och i stället börja fundera över skalor som behandlar olika dimensioner i det lärande som pågår och som förändras med åren. Den ansatsen kan ha en potential att bortom ålderspositioneringar synliggöra och klarlägga vad som *sker* med oss under olika skeden av livet.

Varm kram

Bodil

Dalby den 28 maj 2022